

3 Barn i familjer med låg ekonomisk standard

3.1 Inledning

Som det nämnts i kapitel 1 har vi valt att använda ett antal olika angreppssätt för att ge en så korrekt bild som möjligt av hur många barn som lever i en ekonomiskt utsatt situation. Analysen i detta kapitel kommer att baseras på måttet *andelen individer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av disponibel medianinkomst för hela befolkningen*. Sextio procent av medianen är en indikator på risk för fattigdom¹ och används enligt överenskommelse i alla EU-länder. Det betyder att indikatorn mäter risken för ekonomisk utsatthet och inte ekonomisk utsatthet i sig. Fortsättningsvis refereras indikatorn *låg ekonomisk standard* i meningen låg (redovisad) ekonomisk standard. Det bör här också påpekas att EU successivt börjat tillämpa 50-procentsgränsen som standardmått på ekonomiskt utsatthet.

Detta kapitel försöker alltså beskriva hur många barn det är som lever i familjer med en låg ekonomisk standard. Vi redovisar förhållanden från 1991 fram till år 2002 och beskrivningen görs utifrån bl.a. familjesammansättning, ålder, svensk eller utländsk bakgrund samt socioekonomisk och regional tillhörighet.

Vi kompletterar beskrivningen med en jämförelse mellan andelen med låg ekonomisk standard i meningen ovan och andelen med låg materiell standard såsom den framgår från uppgifter som individerna själva lämnat i intervjuundersökningar. En uppsättning självrapporterade variabler mäter i vilken grad respondenten pga. bristande ekonomiska resurser tvingats att avstå från konsumtion av varor och tjänster. Dessa variabler bygger i sin tur upp ett s.k. deprivationsindex som används för att beräkna andelen individer eller hushåll med låg materiell standard. Medan låg inkomst således utgör en indirekt indikator på låg *ekonomisk* standard är deprivations-

¹ Se t.ex. Atkinson et.al. (2002).

tionsindex en direkt indikator på graden av *materiell* standard. Den redovisade inkomsten fångar inte alltid hushållens verkliga ekonomiska situation. Det finns hushåll som trots en relativt låg registrerad inkomst har en hög materiell standard. Det kan också finnas hushåll som trots en relativt god registrerad årsinkomst inte har råd att konsumera vissa typer av varor. Det är anledningen till att vi ansett det viktigt att komplettera inkomstmåttan med direkta mått.

I därpå följande avsnitt görs en beskrivning och analys av faktorer som påverkar förekomsten av låg ekonomisk standard bland barnen och deras familjer.

När det handlar om det *redovisade* antalet och andelen barn som lever i familjer med risk för ekonomisk utsatthet beror detta till stor del på beräkningsgrunder och metoder. Några av dessa metoder beskrivs och analyseras i kapitlet.

I nästa kapitel fokuserar vi på barn i familjer som mottar ekonomiskt bistånd.

3.2 Att beräkna låg ekonomisk standard

Beskrivningen från olika undersökningar av hur många barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer refererad ovan tydliggör vikten av att vara uppmärksam på vad som mäts men också på hur det mäts. Det finns ett antal frågor att ta ställning till innan det är möjligt att beräkna hur många individer som är ekonomiskt utsatta. De mest centrala frågorna och olika ställningstaganden i rapportens beräkningar beskrivs i följande punkter. En mer detaljerad beskrivning och analys kring hur olika definitioner och antaganden påverkar skattningarna av andelen ekonomiskt utsatta barn görs i de avsnitt som följer samt i appendix.

- *Barn* definieras i huvudsak som individer i åldrarna från 0 till och med 17 år. I vissa fall i åldrarna 0-19 år.
- Definitionen av *hushåll*
 - Med hushåll avses om inte annat anges s.k. kosthushåll, vilket omfattar alla personer som bor i samma bostad och har gemensam ”hushållning”.
- Definitionen av *inkomst*
 - Med inkomst menas, om inte annat anges, individens eller hushållets disponibla inkomst.
 - För att ta hänsyn till hur många personer i hushållet som skall dela på inkomsten justeras denna med en

konsumtionsenhetskala. Om inte annat anges redovisas den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet (också benämnd ekonomisk standard).

- Vid beräkningar av disponibel inkomst per konsumtionsenhet används, om inte annat anges, den konsumtionsenhetskala som togs fram av SCB på uppdrag av Socialstyrelsen² och som även användes av kommittén Valfärdsbokslut³. Fortsättningsvis benämns denna Soc/Vfb-skalan. Resultat utifrån fyra andra konsumtionsenhetsskalor beräknas och diskuteras också.
 - Den tidsenhet som används för att mäta inkomster är kalenderår.
- Trots att kosthushållet utgör inkomstenheten är analysenheten i de flesta fall individer. Detta innebär att när vi studerar andelen med låga inkomster får varje individ inom kosthushållet samma betydelse dvs. hushållets individer antas leva på samma ekonomiska standard.
 - *Dataunderlaget* är SCB:s undersökning om Hushållens Ekonomi (HEK) åren 1991, 1993-2002.
 - *Risk för ekonomisk utsatthet* eller *Låg ekonomisk standard definieras* som att ha en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av disponibel medianinkomst för befolkningen.

I och med att vi nu för in antaganden som skiljer sig jämfört med de som tillämpades i föregående kapitel kommer bilden att se annorlunda ut. Generellt kommer en större andel individer i beskrivningen att ha en låg ekonomisk standard. Det är dock viktigt att påpeka att resultaten i den internationella jämförelsen fortfarande gäller och att svenska barns ekonomiska situation i det sammanhanget har varit och är mycket god.

3.3 Andel barn med låg ekonomisk standard

Hur många barn lever i familjer som enligt detta mått riskerar hamna i en ekonomisk utsatt situation? Enligt beräkningar i tabell 1 levde 12,3 procent, eller 235 000, av samtliga barn år 2002 i familjer med en låg ekonomisk standard, mätt som en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen.

² Socialstyrelsen 1999

³ Jansson (2000).

Enligt tabellen är det vanligare att barn och barnfamiljer riskerar en ekonomiskt utsatt situation än att vuxna utan barn gör det. Det är dock viktigt att notera att resultatet är beroende av vilken ekvivalensskala som används (se vidare avsnitt 3.6.3). Mätt över samtliga individer minskade andelen med en låg ekonomisk standard något fram till år 1994, figur 1. Sett över hela perioden har andelen dock ökat.

Tabell 1. Risk för ekonomisk utsatthet. År 2002

Andel Individer i hushåll med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. År 2002. Procent och antal..

	Andel(antal) under 60% av medianen
Barn 0–17 år	12,3(235 000)
Vuxna utan barn	9,8(447 000)

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

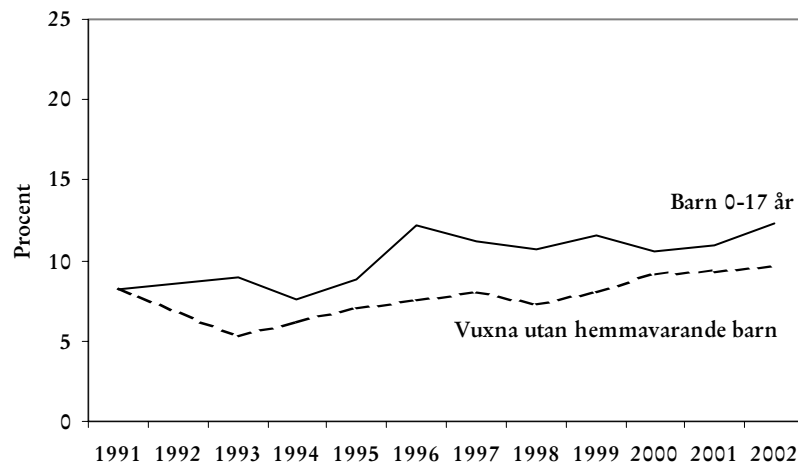
Andelen barn 0–17 år i familjer med en låg ekonomisk standard har fluktuerat mellan åren men sett över hela perioden har det skett en tydlig ökning⁴. Barns position jämfört med individer utan barn försämrades fram till 1996. Skillnaderna har sedan under perioden 1996–2000 minskat något, för att åter öka under år 2002.

Om man även studerar andelen med en inkomst i ett band kring 60 procent gränsen, såsom i figur 2 finner man att ju högre gräns (andelen under 70 procent) desto kraftigare framstår förändringarna under perioden. Med en lägre gräns (under 50 procent av medianinkomsten för befolkningen) noteras en långsam och jämn ökning. Att inte bara andelen under 60 utan också andelen under 70 procent av medianen tenderar att öka från år 2000 skulle, om utvecklingen fortsätter, kunna leda till att en allt större andel av barnen kommer att leva i familjer med en disponibel inkomst på gränsen till låg ekonomisk standard. En slutsats man kan dra är att den nedre delen av fördelningen har varit förhållandevis stabil och att det som styr utvecklingen av hur många som hamnar under gränsen för låg ekonomisk standard är den valda gränsen i sig.

I följande avsnitt ges en fördjupad beskrivning av barn i familjer med en låg ekonomisk standard och hur det i olika grad samvarierar med bland annat barns ålder, familjesituation och boendeort.

⁴ Bilden förändras inte nämnvärt då beskrivningen görs för barn 0-19 år. Andelen minskar genomgående med någon tiondels procentenhet.

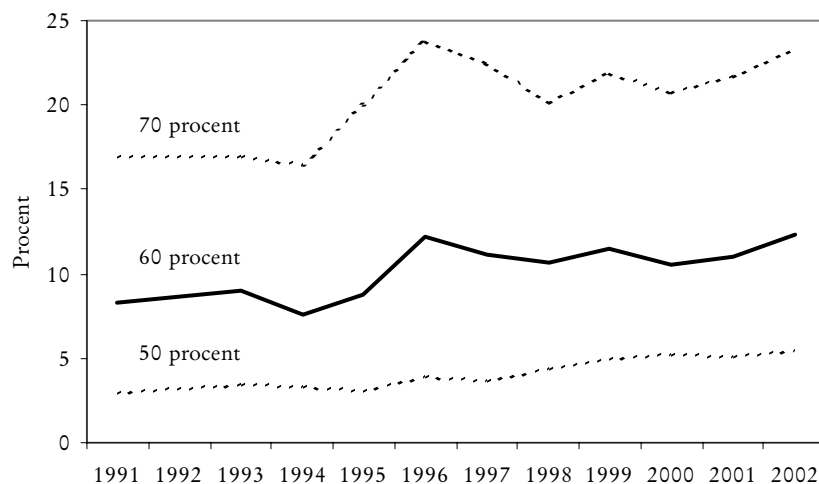
Figur 1. Andel individer med en låg ekonomisk standard.
Andel individer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianen för befolkningen. År 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Figur 2. Andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard samt andelen under 50 respektive 70 procent.

Andelen barn 0-17 år i familjer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 50, 60 och 70 procent av medianen för befolkningen. År 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.1 Barns ålder

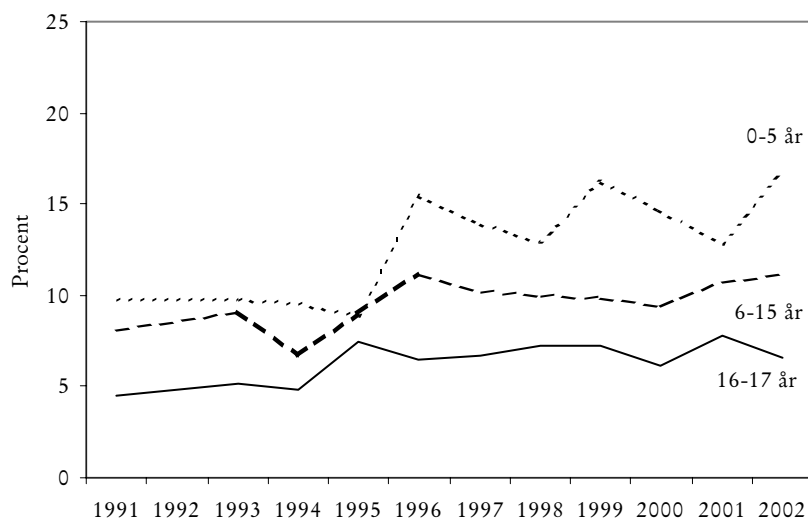
Under barnens uppväxt förbättras ofta familjens ekonomi. De äldre barnen har i genomsnitt äldre föräldrar, vilka jämfört med yngre har en något högre löneinkomst. När barnen blir äldre kan föräldrarna även utöka sitt förvärvsarbete och ofta ökar också deras löner.

I figur 3 beskrivs andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard för några åldersgrupper. En större andel av 0-5-åringar än av äldre barn lever i familjer med risk för ekonomiskt utsatthet.⁵ År 2002 gällde det 17 procent av de yngsta mot 7 procent bland 16-17-åringar. I samtliga åldersgrupper har andelen ökat mellan 1991 och 2002 men mer bland yngre än bland äldre barn. Det innebär att skillnaderna mellan åldersgrupper ökat under perioden.

⁵ Detta bekräftar också kommittén Valfärdsbokslutets resultat, se Fritzell (2001)s.158.

Figur 3. Andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard i olika åldersgrupper.

Andel barn i familjer med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelat i ålderskategorier. 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Jämförelserna ovan bygger på hushållens disponibla årsinkomst. Inkomster kan och brukar ofta variera över åren och påverkas av om någon av föräldrarna tillfälligt jobbar deltid, är föräldraledig eller sjukskriven. Det är naturligtvis också så att samhällsekonomin har betydelse för enskilda barnfamiljers ekonomiska standard. För att få en säkrare bild av hur barns risk för ekonomisk utsatthet över en längre period redovisas i tabell 2 genomsnittlig andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard under två perioder. Den första beskriver den ekonomiska krisen i mitten av 1990-talet, åren 1994–1996 medan den andra avser uppgången i ekonomin, åren 2000–2002. Tabellen bekräftar den tidigare bilden att andelen med en låg ekonomisk standard ökat. I genomsnitt hade drygt 9 procent av barnen en låg ekonomisk standard under krisåren medan andelen var ett par procentenheter högre under början av 2000-talet.

Tabell 2. Genomsnittlig andel individer med en låg ekonomisk standard 1994-1996 och 2000-2002.

Andel individer i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. uppdelat efter barns ålder jämfört med vuxna utan barn. Genomsnitt 1994-1996 och 2000-2002. Procent.

	Andelen under 60 procent av medianinkomsten	
	1994-1996	2000-2002
0-5 år	11,3	14,7
6-15 år	8,9	10,4
16-17 år	6,3	6,8
Samtliga barn 0-17	9,5	11,3
Vuxna utan hemmaboende barn	7,0	9,4

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.2 Familjesammansättning

Den ekonomiska standarden varierar mellan olika familjekonstellationer och en avsevärt större andel av barnen i ensamförälderfamiljer lever i en situation med risk för ekonomiskt utsatthet. Detta förhållande har inte förändrats under den period som redovisas i figurerna nedan. Faktum är att andelen barn i ensamförälderfamiljer som har en låg ekonomisk standard har mer än fördubblats under perioden, från 10 procent år 1991 till 24 procent år 2002. För barn till sammanboende föräldrar ökade andelen med knappt två procentenheter.

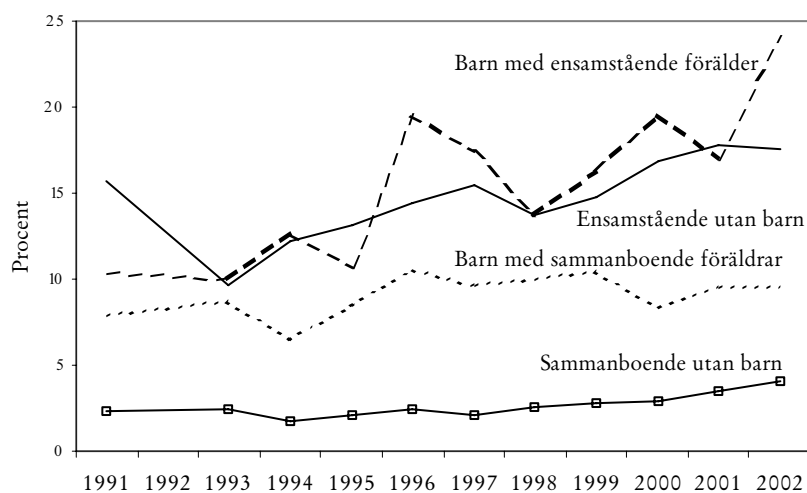
1990-tals krisen drabbade barn till ensamföräldrar relativt hårdare. Det är också tydligt att barnen och deras familjer drabbades hårdare av den ekonomiska nedgången under 1990-talet än vuxna utan barn. Det gäller även om man enbart ser på barn med sammanboende föräldrar. De hade under hela 1990-talet en sämre situation än sammanboende utan barn.

Även bland ensamstående utan barn har många en låg ekonomisk standard. Utvecklingen ligger ungefär på samma nivå som för ensamstående med barn. Variationen mellan åren för ensamstående med barn kan förklaras av en ansamling av hushåll med inkomster nära gränsen för ekonomisk utsatthet. En liten förändring av medianinkomsten mellan två år kan därför påverka hur stor andel av gruppen som räknas till dem med låg ekonomisk standard.

För att få en uppfattning om hur många barn till ensamstående föräldrar som har inkomster under respektive över gränsen för en låg ekonomisk standard redovisas också andelen under 50 respektive 70 procent av medianinkomsten för befolkningen. En relativt låg andel av dessa barn har en svag ekonomisk situation, dvs. en låg andel under 50 procent. En mycket högre andel har dock en ekonomisk standard strax över gränsen, utifrån 70 procent av medianen. Denna andel ökar också kraftigare under perioden jämfört med andelen under 50 respektive 60 procent, särskilt tydligt är detta under början av 2000-talet.

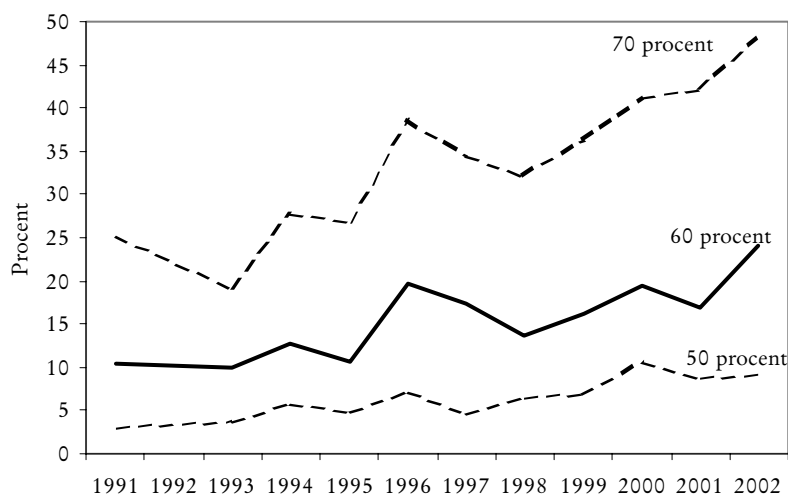
Figur 4. Andel individer med en låg ekonomisk standard uppdelad efter familjesammansättning.

Andel individer i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelad efter familjestatus. 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Figur 5. Andel barn med en ensamstående förälder med en låg ekonomisk standard samt andelen under 50 respektive 70 procent. Andelen barn 0-17 år med en ensamstående förälder med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 50, 60 och 70 procent av medianen för befolkningen. År 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.3 Antal syskon

Att den ekonomiska standarden varierar mellan olika familjekonstellationer beror naturligtvis på skillnader i försörjningsbörda. För ensamstående föräldrar handlar det om förekomsten av endast en lön och kostnader förknippade med ytterligare hushållsmedlemmar, i detta fall barn. För barn till sammanboende föräldrar finns det oftast två förvärvsinkomster, men ju fler familjemedlemmar som skall försörjas på inkomsten desto mindre del blir det till var och en.⁶

I figur 6 redovisas hur stor andel av barn med syskon som lever i familjer med en låg ekonomisk standard⁷. En tydlig bild är att ju fler syskon barnen har desto större andel riskerar att hamna i eko-

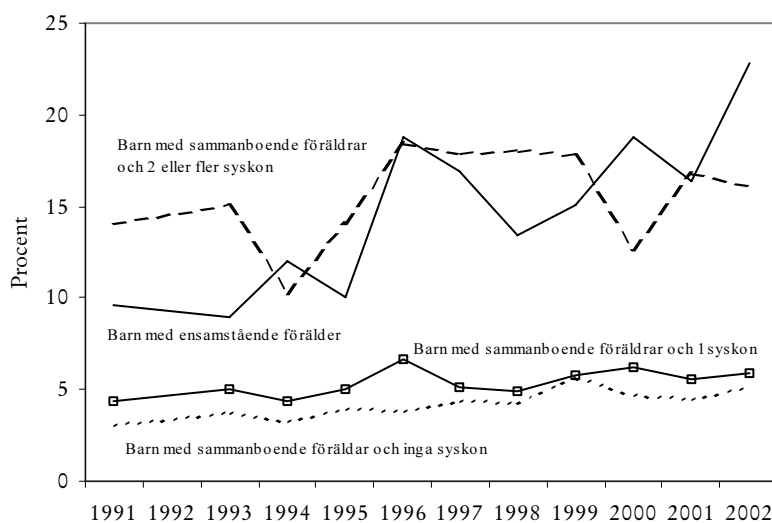
⁶ Notera igen att vi studerar individens (barnets) ekonomiska standard i det hushåll individen bor. Varje individ tilldelas hushållets disponibla inkomst per konsumtionsenhet.

⁷ Tyvärr tillåter inte datamaterialet en uppdelning av ensamförälderhushåll med olika antal barn. Notera att barn definieras här som 0-19 år. En redovisning för 0-17 år skulle i detta fall ge marginellt högre andel med låg ekonomisk standard.

nomisk utsatthet. Relativt få barn med inga eller endast ett syskon lever i familjer med låg standard. Andelen är dock avsevärt högre för barn med många syskon och över perioden är den för flera år högre än den för barn med en ensamstående förälder. Notera också att den ökande trenden är mer uttalad bland barn med en ensamstående förälder.

Figur 6. Andel barn 0-19 år med en låg ekonomisk standard uppdelad efter familjesammansättning och antal syskon.

Andel barn 0-19 år i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelad efter familjestatus och antal syskon. 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Även om äldre föräldrar i genomsnitt har högre förvärvsinkomster kan den ekonomiska standarden i familjen bli sämre eller ökningen senareläggas om det till exempel tillkommer syskon i familjen. Den ekonomiska standarden kan också försämrans för barnen vid en separation. Det är alltså flera faktorer, både yttre och inre, som påverkar familjens ekonomi och hur den utvecklas under barndomens lopp. Negativa ekonomiska effekterna kan vidare förstärkas om de

inträffar under en lågkonjunktur, då de allmänna försörjningsvillkoren är sämre.

En analys gjord av SCB⁸ visar att effekterna för individen till stor del beror på familjens förutsättningar för försörjning såsom situationen på arbetsmarknaden och förändringar i välfärdssystemet. Förutsättningarna har varierat under 1990-talet. Under åren i mitten på decenniet var förutsättningarna sämre men har därefter i genomsnitt förbättrats för barnen och deras familjer. SCB:s beräkningar visar bland annat att för 6-åringarna som levde med sammanboende föräldrar och 3 år senare har upplevt en separation minskade i genomsnitt den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet. Detsamma gällde för 9-åringarna när de studerades igen vid 13 års ålder. Minskningen var dock mindre för de barn som upplevde en separation i slutet av 1990-talet då konjunkturen vänt uppåt.

3.3.4 Barns ålder och familjesammansättning

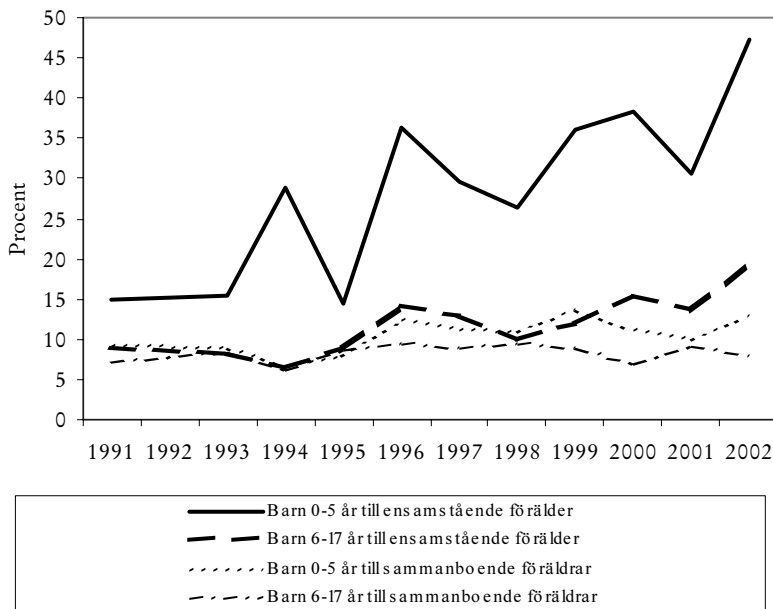
Jämförelser av barns ekonomiska utsatthet efter ålder och familjesammansättning, dvs. om de har ensamstående eller sammanboende föräldrar, pekar på några tydliga mönster. Barn i förskoleåldern och som har ensamstående föräldrar är den grupp som har den lägsta ekonomiska standarden. Det är också tydligt att skillnaderna mellan dessa barn och övriga grupper ökat mellan 1991 och 2002.

Även bland äldre barn med en ensamstående förälder har andelen med låg ekonomisk standard ökat och ligger i genomsnitt över den för barn med sammanboende föräldrar. För barn med sammanboende föräldrar har visserligen andelen ökat men inte alls i samma utsträckning. Åldersmönstret går också igen för barn till sammanboende föräldrar, dvs. en större andel av de yngre barnen lever i familjer med låg standard, även om skillnaderna är mindre.

⁸ SCB (2002).

Figur 7. Andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard uppdelad efter ålder och familjesammansättning.

Andel barn i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelad efter barnets ålder och familjestatus. 1991, 1993-2002. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.5 Regionala och lokala skillnader

Barnfamiljers ekonomiska standard ser olika ut beroende på var i landet de bor. I genomsnitt är det en något större andel barn i storstäderna som lever i familjer som riskerar en ekonomiskt utsatt situation. Beräkningarna nedan visar på omfattningen i landets regioner (s.k. H-regioner) år 2001, se figur 8. Störst andel återfinns i och kring Göteborg och Malmö och lägst andelar i större städer.

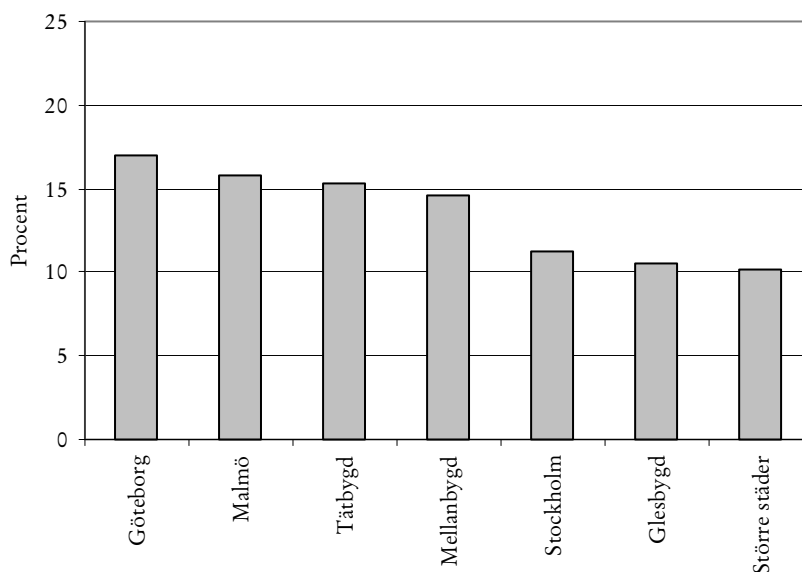
Variationen är dock större inom respektive region men framförallt inom de tre storstadsområdena. Medan vissa förortskommuner har en mycket hög ekonomisk standard återfinns de mest ekonomiskt utsatta familjerna i delar av storstäderna.⁹ Tyvärr är skatt-

⁹ Salonen (2003)

ningar av ekonomisk standard och utsatthet på kommun och stadsdelsnivå förknippade med en relativt stor osäkerhet. Befintliga register i vilka dylika analyser är möjliga (registret över totalbefolkningen och inkomst och taxeringsregistret) överskattar andelen barn som lever med en ensamstående förälder (se vidare analys i detta kapitel).

Figur 8. Andel barn i familjer med en låg ekonomisk standard uppdelad efter regioner¹⁰.

Andel barn i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelad efter regioner. År 2001. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Trots metodologiska svårigheter är det viktigt att få en uppfattning om hur många barn som lever i familjer med låg ekonomisk standard i olika regioner, kommuner och stadsdelar. Ett bidrag ges i Rädta Barnens rapporter.¹¹ I Salonen 2003 definieras barnfattigdom som att barnen lever i familjer som har en låg

¹⁰ Indelningen i regioner är gjord enligt SCBs så kallade H-regioner.

¹¹ Salonen 2002a, 2002b, 2003. Även om de metodologiska problemen inte lösts i dessa rapporter ger resultaten en viss vägledning kring regionala och lokala skillnader.

ekonomisk standard och/eller mottar ekonomiskt bistånd.¹² Analyserna i rapporten bygger på uppgifter från SCB:s inkomst- och taxeringsregister och omfattar förutom samtliga kommuner i landet även stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö.¹³

Bland kommuner med en låg andel barnfamiljer med låg ekonomisk standard återfinns många kranskommuner i storstadsregionerna. Störst andel återfinns i de tre storstadsregionerna, Stockholm, Göteborg och Malmö, vilket delvis bekräftas av beräkningarna i denna rapport. Enligt Salonen är barnfattigdomen minst i landets välbärgade förortskommuner.

De senaste tio åren har antalet barn ökat mer i storstäderna än i övriga landet. Detta återspeglar delvis den strukturella omflyttning som skett med ökade flyttströmmar till storstadsområdena och en fortsatt utflyttning från gles- och landsbygden. En stor del av de inflyttningar som skett från utlandet har också koncentrerats till storstadsområdena och ofta i de så kallade miljonprogramsområdena där bostäder funnits tillgängliga. Totalt ökade antalet barn i de tre storstäderna mellan år 1991 och år 2001 med ca 42 000 medan de i övriga landet minskade med 2 000. I början av 2000-talet bodde vart sjunde barn i någon av de tre storstäderna. Därmed har det skett en utjämning av andelen barn mellan storstad och övriga landet.

3.3.6 Barn i familjer med utlandsfödda föräldrar

Då man studerar ekonomisk utsatthet på lokal nivå är det ofrånkomligt att inte också relatera till andelen barn med ”utländsk bakgrund” och aspekter kring segregation. Flera studier pekar på att barn med utrikesfödda föräldrar är en särskilt utsatt grupp.¹⁴ Men det finns stora skillnader inom denna grupp när det gäller ekonomisk standard. Skillnaderna mellan grupperna har också ökat under 1990-talet. Vidare är barnfamiljer med minst en utrikes född förälder kraftigt överrepresenterade i systemet för ekonomiskt bistånd (se vidare kapitel 4 i denna rapport). Hur stora skillnaderna är

¹² Inkomststandard definieras som disponibel inkomst per KE dividerat med en nämnare bestående av utgiftsnorm plus en norm för boendekostnad (se Salonen 2003 s.16). Ett värde under 1 innebär en låg inkomststandard. Vi noterar också att sättet på vilket detta sammansatta fattigdomsmaat konstruerats är okonventionellt och kan ifrågasättas.

¹³ Uppgifterna om barnens inkomster beräknas utifrån ett familjebegrepp och inkomstdefinition i SCB:s Inkomst- och Taxeringsregister. Denna datakälla överskattar antalet barn till ensamföräldrar. Se vidare analys i detta kapitel.

¹⁴ Se t.ex. Fritzell (2001); SCB (2003a); Salonen (2003); Socialstyrelsen (2004).

beror bland annat på vilket land föräldrarna kommer ifrån men också på vistelsetiden i Sverige¹⁵.

Omkring en fjärdedel av samtliga barn har på ett eller annat sätt en utländsk bakgrund.¹⁶ Det är vanligare att barnet är fött i Sverige men med en av föräldrarna, eller båda födda utomlands än att barnet själv invandrat. År 2001 var ca 107 000 barn i åldern 0 – 17 år själva födda utomlands medan 164 000 barn som var födda i Sverige hade föräldrar som båda var födda utomlands. Knappt 200 000 barn hade en förälder född utomlands. Sammantaget hade ca 480 000 barn någon form av utländsk bakgrund.

Variationen, mellan storstädernas stadsdelar, i andel barn med utländsk bakgrund är mycket stor. Enligt Salonens beräkningar (2003) var spridningen 1991 mellan 10 och 90 procent medan den ökat år 2001 till mellan 6 procent (Styrsö i Göteborg) och 95 procent (i Rinkeby i Stockholm). I tolv stadsdelar – fyra i vardera storstad – utgör barn med utländsk bakgrund en majoritet av stadsdelens samtliga barn. Vad studien särskilt pekar på är att skillnaden mellan barn med svensk respektive utländsk bakgrund i storstäderna generellt sett har ökat mellan 1991 och 2001. Inte i någon stadsdel är andelen med låg ekonomisk standard bland barn med utländsk bakgrund lägre än för barn med svensk bakgrund i samma stadsdel (år 2001).

Situationen för barn som tillsammans med sina familjer under 1990-talet lämnade krigshärjade länder är givetvis annorlunda än för många av de barn som är födda i Sverige med utlandsfödda föräldrar och som ofta levt i Sverige under många år. Under åren 1992–1995 tog Sverige emot ett stort antal flyktingar. Merparten, omkring 80 000, kom från det forna Jugoslavien. Till största delen var det familjer med barn eller personer i barnafödande ålder som kom till Sverige. De första åren efter invandringen är många till stor del beroende av ekonomiskt stöd.

Det är viktigt att påpeka att de karakteristika som tillskrivs individer i form av utlandsfödd eller annan etnisk bakgrund inte i sig är en förklaring till ekonomisk utsatthet. Däremot har denna grupp ofta en svag anknytning till arbetsmarknaden och därmed i viss mån socialförsäkringssystemet (se vidare kapitel 4 om barnfamiljer och biståndsstagande)¹⁷.

I tabell 3 och figur 9 redovisas den ekonomiska standarden för barn med föräldrar födda i nordnorden och utomlands samt för vuxna

¹⁵ *ibid.*

¹⁶ SCB (2003a)

¹⁷ Läsaren hänvisas även till Integrationsverket 2003.

utan barn. I tabellen redovisas referenspersoner födda i Sverige och Norden i kategorin *Norden*. Kategorin *Norden + övriga länder* omfattar endast sammanboende vuxna där en av de sammanboende är född i Norden och den andre utanför Norden. Referensperson och eventuell sammanboende född utanför Norden klassas i tabellen som född *Utanför Norden*. Denna kategori delas därefter upp i övriga *EU plus sex OECD länder*, *Övriga Europa samt Övriga länder*¹⁸.

Enligt resultaten i denna rapport har utrikes föddas situation inte nämnvärt förbättrats under den redovisade perioden. En fortsatt stor andel av barn med föräldrar födda utanför Norden lever med en låg ekonomisk standard. Vad som är oroande är att trenden tycks fortsätta mot ökade skillnader. Det är dock stor skillnad om en eller bägge föräldrar är födda utanför Norden. Andelen med låg ekonomisk standard är avsevärt lägre bland barn med en förälder född utanför Norden än när bägge är födda utanför Norden. Notera dock att ökningen har varit något större jämförd med Nordenfödda.

Även förälders vistelsetid i landet har betydelse för risken att hamna i ekonomisk utsatthet. Barn vars föräldrar levt i Sverige under kort tid har en svagare position än de med föräldrar som bott länge. Utvecklingen under den redovisade perioden antyder att det inte heller i detta avseende skett någon dramatisk förbättring för någondera kategorin¹⁹.

¹⁸ Fördelningen på födelseregion kan grovt delas in i EU/EES 30%, Övriga Europa 22%, Afrika 5%, USA, Kanada, Nya Zeeland, Australien 1,5%, Latinamerika 5,5%, Asien 22,5%, Turkiet 3% och okänd/statslös 10% (Integrationsverket 2004).

¹⁹ Se också kapitel 4 i denna rapport.

Tabell 3. Andel individer med en låg ekonomisk standard. Barn i familjer med utlandsfödd förälder samt vuxna utan barn.

Andel individer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten. Uppdelat efter födelseland. Procent.

	Andel under 60 procent av medianinkomsten							
	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Barn 0–19 år med föräldrar födda i								
Norden ¹	6,5	8,7	7,6	5,9	6,8	7,2	6,6	7,8
Norden + övr länder (sammanboende) ²	6,4	9,5	9,0	12,1	133,4	7,3	10,3	13,4
Utanför Norden	23,3	36,4	38,7	40,5	43,0	34,6	39,9	40,5
därav Övriga EU15 + 6	6,9	12,0	14,3	32,7	32,5	4,3	12,8	17,3
OECD ³								
Övriga Europa	19,7	33,2	38,9	30,3	26,5	38,4	35,0	31,4
Övriga länder	28,5	40,2	39,9	46,1	51,0	36,3	44,9	49,7
Vuxna utan barn								
Norden ¹	7,0	6,6	6,6	5,7	6,3	7,1	7,1	7,5
Norden + övr länder (sammanboende) ²	2,4	7,1	5,1	7,2	7,8	4,7	6,7	7,9
Utanför Norden	21,8	27,8	31,0	30,8	32,7	30,1	31,9	32,6
därav Övriga EU15 + 6	20,7	23,2	38,8	33,1	35,7	33,6	31,4	33,2
OECD ³								
Övriga Europa	13,0	19,2	22,5	18,6	20,0	22,8	26,5	26,0
Övriga länder	28,8	35,6	35,2	38,4	41,7	34,3	37,2	38,1

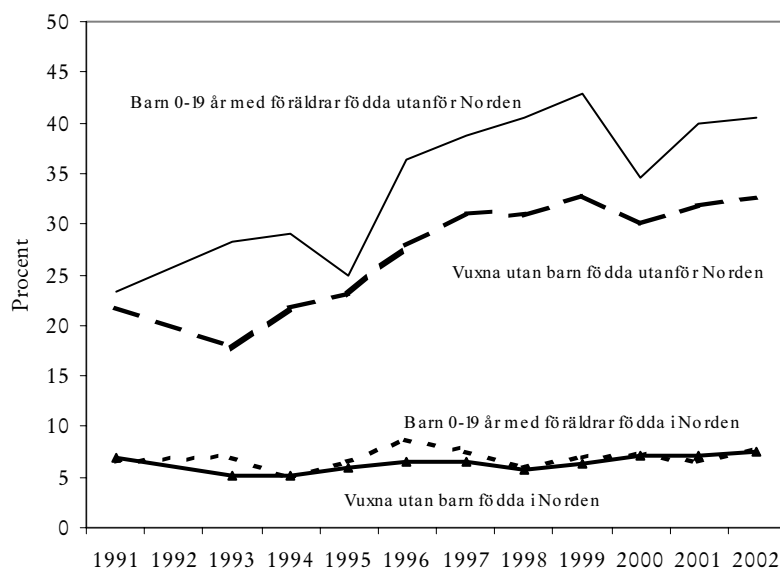
Källa: SCB, HEK-undersökningen.

¹ Referensperson och ev. sammanboende är född i Norden.

² Sammanboendehushåll där en av de sammanboende är född i Norden och den andre utanför Norden.

³ Hushåll där referensperson och ev. sammanboende är född i Australien, Nya Zealand, Japan, Kanada, USA, Schweiz eller EU exklusive Norden.

Figur 9. Andel barn 0-19 år i familjer med en låg ekonomisk standard. Andel barn 0-19 år i hushåll med en disponibel inkomst under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. Uppdelad efter föräldrar födda i respektive utanför Norden. År 1991, 1993-2001. Procent.

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.7 Socioekonomisk tillhörighet

Förvärvsarbete är den i särklass viktigaste inkomstkällan för såväl familjer med som familjer utan barn. Lönen varierar beroende på vilka typer av arbete familjeförsörjarna har och det finns ett tydligt samband mellan lön och socioekonomisk klass²⁰. Arbetare och lägre tjänstemän har i genomsnitt en lägre lön än mellan- och högre tjänstemän och kvinnor har i genomsnitt en lägre lön än män. Även för barn vars föräldrar är arbetare eller lägre tjänstemän är andelen med låg ekonomisk standard högre än för barn till tjänstemän, vilket framgår av tabell 4 som redovisar genomsnittet för åren 2000–2002. I gruppen övriga ingår de som ej kan klassificeras. Den kategorin är därför svår att tolka.

²⁰ En beskrivning av den socioekonomiska indelningen återfinns i Appendix.

Barn i *företagar*-²¹ och *jordbrukarhushåll* har genomsnittligt höga andelar med låg ekonomisk standard. Tidigare analyser har dock pekat på att många företagare har högre ekonomisk standard än vad som redovisas i inkomststatistiken.²² För att kontrollera om inkomsten i detta fall är en lämplig indikator på låg ekonomisk standard redovisas även andel barn i familjer som någon gång under ett år mottagit ekonomiskt bistånd. Resultaten i tabellen visar att endast två procent av företagare/jordbrukarbarnen tillhör familjer som mottagit ekonomiskt bistånd. Detta trots att inte mindre än 28 (ensamståendes barn) respektive 17 procent (sammanboendes barn) noteras för låg ekonomisk standard. Sannolikt deklarerar många av dessa föräldrar en lägre inkomst än vad deras verkliga levnadsstandard motsvarar.

Inte oväntat är andelen med låg ekonomisk standard mycket stor för gruppen *ej förvärvsarbetande* nämligen mellan 40 och 50 procent. Detta är en mycket högre andel än för *ej förvärvsarbetande* vuxna utan barn. Kategorin *ej förvärvsarbetande* har vidare delats upp i *studerande*, de som är *arbetslösa*, *sjukskrivna* eller *pensionärer* samt en restpost *övriga*. Bortsett från gruppen *övriga*, vilken återigen är svårtolkad, är det en större andel av barn med studerande föräldrar som har en ekonomiskt utsatt situation. Något färre av dem som är arbetslösa, sjukskrivna eller pensionärer har en ekonomiskt utsatt situation men jämfört med *övriga* kategorier är andelen mycket hög.

Även om det går att urskilja vissa skillnader mellan ensamstående och sammanboende med barn bland de *ej förvärvsarbetande* är det svårt att skönja några tydliga mönster. De höga andelarna för de båda måtten på ekonomisk utsatthet för *ej förvärvsarbetande* är dock en tydlig indikation på att det är en grupp som har en mycket låg ekonomisk standard, hur man än mäter.

²¹ Som företagare räknas personer som vid intervjun har angett att den huvudsakliga sysselsättningen är som företagare. De ska dessutom ha deklarerat på näringsbilaga till allmänna självdeklarationen. För förvärvsarbetande med både lön och företagarinkomst har arbetstidens omfattning för respektive arbetsinsats varit styrande vid klassificeringen till anställd/företagare.

²² Se t.ex. kapitel 5 i denna rapport.

Tabell 4. Andel barn 0–19 år som lever i ekonomiskt utsatt familjer.

Genomsnitt år 2000–2002 i procent.

Andel barn i familjer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten i befolkningen samt andel som någon gång under ett år mottagit ekonomiskt bistånd. Procent.

Barn 0–19 år med ensamstående föräldrar	Låg ekonomisk standard	Ekonomiskt bistånd
Förvärvsarbetande	9,8	9,8
Arbetare och lägre tjänstemän	9,7	12,5
Mellan och högre tjänstemän	3,3	2,8
Övriga	34,0	37,3
Jordbrukare och företagare	27,5	2,2
Ej förvärvsarbetande	40,2	49,3
Studerande	52,0	64,7
Arbetslös, sjuk, pensionär	23,7	34,7
Övriga	73,0	61,5

Barn 0–19 år med sammanboende föräldrar	Låg ekonomisk standard	Ekonomiskt bistånd
Förvärvsarbetande	5,9	3,1
Arbetare och lägre tjänstemän	5,5	5,0
Mellan och högre tjänstemän	1,8	1,0
Övriga	15,4	11,1
Jordbrukare och företagare	16,6	1,8
Ej förvärvsarbetande	45,0	43,9
Studerande	55,5	65,1
Arbetslös, sjuk, pensionär	28,7	27,6
Övriga	85,1	68,5

Vuxna utan barn	Låg ekonomisk standard	Ekonomiskt bistånd
Förvärvsarbetande	2,9	2,2
Arbetare och lägre tjänstemän	2,0	3,4
Mellan och högre tjänstemän	0,8	0,8
Övriga	7,8	4,9
Jordbrukare och företagare	12,1	1,4
Ej förvärvsarbetande	23,6	11,1
Studerande	36,6	12,6
Arbetslös, sjuk, pensionär	7,5	8,6
Övriga	87,4	22,3

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.3.8 Låg ekonomisk och/eller materiell standard

För familjer med en låg ekonomisk standard används inkomsten som en indirekt indikator för att mäta ekonomisk utsatthet. Som vi såg i föregående avsnitt fångar inte alltid inkomsten den verkliga ekonomiska situationen i hushållet. Det kan finnas hushåll som trots en relativt god registrerad årsinkomst har svårt att klara löpande utgifter. Men det kan också vara en omvänd situation där hushåll som trots en relativt låg registrerad inkomst har en hög materiell standard.

För att få en uppfattning om förekomsten av dessa två varianter, och i vilken mån de sammanfaller, har professor Björn Halleröd åt arbetsgruppen gjort beräkningar utifrån ULF-undersökningen 1998. I analysen jämförs hushållens (registrerade) ekonomiska standard med frågor om materiell standard ställda direkt till urvalspersonerna, så kallade direkta mått. Som indikatorer på materiell utsatthet används en uppsättning variabler som mäter i vilken grad respondenten tvingats att avstå från konsumtion av varor och tjänster pga. bristande ekonomiska resurser. Måttet, ett så kallat deprivationsindex, mäter graden av materiell standard.²³

Enligt beräkningarna utifrån ULF-undersökningen har 7,7 procent av befolkningen i åldrarna 20–70 år en ekonomisk standard under 60 procent av den disponibla inkomsten för hela befolkningen. I tabell 5a redovisas, uppdelat på familjetyp, dels de 7,7 procent med låg ekonomisk standard dels redovisas de 7,7 procent av befolkningen som har lägst materiell standard. Gränsen för låg ekonomisk standard utgör på detta sätt en ”godtycklig” gräns för låg materiell standard.

Bland barnfamiljerna är det genomgående en högre andel som rapporterar låg materiell standard jämfört med den registrerade ekonomiska standarden. Undantag är sammanboende med 2 eller fler barn. För vissa familjetyper är skillnaderna betydande. En avsevärt större andel av ensamstående med barn rapporterar en låg materiell standard i förhållande till deras registrerade ekonomiska standard.

För att svara på frågan hur många av familjerna med låg ekonomisk standard som också har en låg materiell standard redovisas i tabell 5b, uppdelat efter familjetyp, andelen med enbart låg ekono-

²³ Se t.ex. Halleröd (1998); Halleröd (2001); Fördelningspolitisk redogörelse bilaga 3 i Vårproposition 2003

misk standard, enbart låg materiell standard samt andel med både låg ekonomiskt och materiell standard.²⁴

En större andel av barnhushållen har en rapporterat låg materiell standard jämfört med den (redovisade) ekonomiska standarden. Bland sammanboende med 2 eller fler barn är det dock en lägre andel som rapporterar en låg materiell standard.

Andelen med ”både/och” är markant lägre för alla grupper utom en och indikerar en låg grad av överlappning mellan de båda måtten. Det är således få individer som har både en låg ekonomisk standard och rapporterar en låg materiell standard. Undantaget är här ensamstående med 2 eller fler barn. För denna kategori har en lika stor andel låg ekonomisk och materiell standard. Resultatet kan tolkas som att för ensamstående med 2 eller fler barn förefaller bristerna i materiell standard ha en starkare koppling till avsaknaden av ekonomiska resurser jämfört med övriga familjetyper. Att den låga materiella standarden för denna grupp i högre grad beror på låg disponibel inkomst framkommer också i kapitel 5 i denna rapport.

²⁴ Se även kapitel 5 i denna rapport.

Tabell 5a. Fördelningen efter hushållstyp och andelen med låg ekonomiskt/materiellt standard (ULF-undersökningen 1998)*. Procent.

	Antal	Procent av befolkningen	Andel med låg ekonomisk standard	Andel med låg materiell standard
Ensamstående utan barn	1369	26,8	9,4	13,7
Ensamstående med 1 barn	103	2,0	5,9	19,0
Ensamstående med 2 eller fler barn	108	2,1	18,3	33,9
Sammanboende utan barn	1842	36,1	3,2	3,0
Sammanboende med 1 barn	454	8,9	6,2	7,3
Sammanboende med 2 eller fler barn	872	17,1	14,2	5,6
Tre eller fler vuxna	183	3,6	6,5	4,0
Tre eller fler vuxna med barn	177	3,5	8,4	6,3
Totalt	5109	100	7,7	7,7

*Hushåll med nollinkomst samt personer som bor i föräldrahushållet är uteslutna

Tabell 5b. Fördelningen efter hushållstyp och andelen med låg ekonomiskt/materiellt standard (ULF-undersökningen 1998)*. Procent.

	Ej låg ekonomisk eller materiell standard	Både låg ekonomisk och materiell standard	Enbart låg ekonomisk standard	Enbart låg materiell standard
Ensamstående utan barn	78,9	1,6	7,4	12,1
Ensamstående med 1 barn	77,0	2,0	4,0	17,0
Ensamstående med 2 eller fler barn	56,9	9,2	9,2	24,8
Sammanboende utan barn	94,5	0,4	2,5	2,7
Sammanboende med 1 barn	88,4	2,2	4,2	5,1
Sammanboende med 2 eller fler barn	83,3	2,6	11,0	3,1
Totalt	86,3	1,6	5,9	6,2

*Hushåll med nollinkomst samt personer som bor i föräldrahushållet är uteslutna

3.4 Ekonomisk standard – utveckling över tid

Vi har ovan studerat andelen barn som tillhör familjer med en låg ekonomisk standard. För vissa grupper, framförallt barn med en ensamstående förälder, barn med utlandsfödda föräldrar och barn med många syskon, har andelen med en låg ekonomisk standard ökat. Detta behöver dock inte innebära att enskilda grupper fått en försämrad ekonomisk situation mätt i reala termer. Beskrivningen ovan gäller ju den ekonomiska standarden i förhållande till den övriga befolkningen.

Hur ser det då ut, har barnen och deras familjer också fått en sänkt ekonomisk standard i reala termer och hur har den utvecklats jämfört med övriga grupper?

Jämfört med den vuxna befolkningen utan barn har barnen och deras familjer en lägre ekonomisk standard, mätt som disponibel inkomst per konsumtionsenhet. Tidigare analyser kring utvecklingen av barns ekonomiska standard visar att det skett relativt stora förändringar mellan olika grupper.²⁵ Det har bland annat konstaterats att barnfamiljerna tappat relativt sett och i synnerhet gäller detta ensamföräldrarna. Den ekonomiska situationen för barnen och deras familjer försämrades fram till 1996/97, varefter en återhämtning skedde för merparten av befolkningen.

I tabell 6 beskrivs utvecklingen av den ekonomiska standarden för individer i olika familjetyper. Här talar vi alltså om förändringar på gruppnivå. 1991 års småbarn jämförs med 2002 års småbarn dvs. olika individer vid de två tillfällena. Vad som framförallt är tydligt utifrån tabellen är att barn som bor med en ensamstående förälder generellt har en lägre ekonomisk standard än andra grupper och lägst är standarden för ensamstående med små barn. Vidare är den ekonomiska standarden lägre för familjer med många barn. Detta gäller för barn med såväl sammanboende som ensamstående föräldrar.

Mellan 1991 och 2002 har den ekonomiska standarden mätt i reala termer ökat för de flesta familjetyper. Den enda grupp för vilken den ekonomiska standarden minskat något är ensamstående med små barn (0–5 år).

Den största ökningen i ekonomisk standard återfinns i gruppen personer över 75 år och gruppen småbarn (0–5 år) med sammanboende föräldrar. Ökningen i ekonomisk standard är genomgående lägre för gruppen barn till en ensamstående förälder. Efter nedgången under mitten av 1990-talet ökade inkomsten i samtliga

²⁵ Se t.ex. Valfärdsbokslutets arbete Jansson (2000) och Fritzell (2001).

typer av barnfamiljer men ökningen var störst för gruppen barn till sammanboende föräldrar. Medan barn till sammanboende år 1999 hade en högre disponibel inkomst än barn till sammanboende i början av perioden dröjde det till år 2001 innan barn till ensamstående föräldrar hade samma inkomstnivå som barn till ensamstående före krisen.

Tabell 6. Uvecklingen av ekonomisk standard.

Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för individer.*

Medianvärden i tkr. 2002 års priser.

		1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	02/91
Barn	0–5 år	109,2	100,5	104,1	110,2	112,7	120,5	124,8	129,5	+18,7
	6–15 år	116,4	106,2	107,0	112,8	117,3	122,7	127,5	133,6	+14,8
	16–17 år	134,3	121,9	121,7	121,8	124,5	136,9	140,1	144,6	+7,7
	0–17år	115,0	105,4	107,1	112,6	116,7	123,7	128,2	133,5	+16,2
Barn till ensamstående										
	0–5 år	93,3	80,4	85,5	87,7	88,5	92,7	93,2	91,1	-2,4
	6–15 år	104,3	94,1	94,9	96,7	99,3	102,4	105,6	106,0	+1,7
	16–17 år	112,7	104,1	102,4	104,2	109,6	108,8	115,0	115,7	+2,7
	0–17år	103,2	92,1	93,9	96,1	99,0	102,0	104,9	104,8	+1,6
Barn till sammanboende										
	0–5 år	112,2	103,5	107,9	113,9	115,8	125,4	130,0	135,4	+20,8
	6–15 år	120,6	110,5	111,8	117,8	122,8	130,9	135,1	140,9	+16,8
	16–17 år	139,3	128,4	128,8	126,8	132,5	148,5	150,2	156,7	+12,5
	0–17år	118,1	109,3	111,6	117,0	121,4	130,3	135,0	140,4	+18,8
	1 barn 0–19 år	148,5	136,1	140,2	141,3	148,9	156,3	165,1	166,8	+12,3
	2 barn 0–19 år	124,7	115,5	119,1	123,3	129,3	136,9	139,8	148,0	+18,7
	3+ barn 0–19 år	103,6	93,8	94,7	101,5	104,3	112,4	116,0	121,9	+17,6
Vuxna utan hemmavarande barn										
	18–29	138,4	121,9	120,3	123,0	131,9	139,5	145,6	145,8	+5,4
	30–49	163,0	150,7	149,3	157,4	158,7	163,7	176,2	178,9	+9,8
	50–64	167,4	163,8	167,6	170,0	177,3	190,6	192,4	198,8	+18,8
	65–74	121,1	125,9	127,1	127,5	132,6	133,3	135,5	140,1	+15,7
	75 –	91,9	100,8	100,2	101,2	104,9	104,5	107,3	112,6	+22,5
Samtliga	0 år –	127,5	120,8	121,9	125,3	131,2	138,1	142,4	147,9	+16,0

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

* Soc/Vfb-skalan

Utvecklingen för barn med föräldrar födda i andra länder redovisas i tabell 7. Det är tydligt att barn med föräldrar födda i Norden har fått en ökad ekonomisk standard under perioden 1991, 1996–2002, drygt 17 procent mätt i reala termer. Även för barn till sammanboende föräldrar där en är född utanför Norden har standarden ökat. Den ekonomiska standarden för barn med bägge föräldrarna födda utanför Norden har däremot ökat med knappt 3 procent. Denna kategori är dock mycket heterogen. Vid en uppdelning enligt tabellen uppvisar endast hushåll där föräldrarna är födda i övriga länder en minskad ekonomisk standard.

Jämfört med vuxna utan hemmavarande barn har barn med föräldrar födda utanför Norden haft en något bättre utveckling av sin ekonomiska standard. Undantaget är barn med föräldrar födda i övriga Europa.

Tabell 7. Ekonomisk standard för barn och deras familjer samt för vuxna utan barn. Uppdelat efter födelseland. Disponibel inkomst per konsumtionenhets* för individer, medianvärden i tkr. 2002 års priser.

Barn 0–19 år med föräldrar födda i	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	02/91
Norden ¹	118,9	110,4	111,9	118,0	121,2	129,1	134,0	139,1	+17,1
Norden + övr länder (sammanboende) ²	121,9	108,8	105,9	111,6	116,8	131,1	133,4	140,3	+15,1
Utanför Norden	93,1	78,5	80,3	80,6	86,3	93,1	93,2	95,8	+2,9
därav Övriga EU15 + 6 OECD3	112,7	120,1	94,5	88,9	92,9	103,1	131,1	119,3	+5,9
Övriga Europa	93,1	79,4	82,8	87,8	96,4	102,0	97,5	102,8	+10,3
Övriga länder	91,1	76,1	78,5	79,4	78,4	90,0	87,9	89,2	-2,1
Vuxna utan hemmavarande barn									
Norden ¹	133,6	129,0	130,1	133,7	140,0	147,0	150,6	156,6	+17,2
Norden + övr länder (sammanboende) ²	147,7	128,0	136,0	139,7	145,6	158,3	164,9	170,4	+15,4
Utanför Norden	105,6	88,8	87,7	89,2	97,4	103,2	106,4	105,9	+0,3
därav Övriga EU15 + 6 OECD ³	115,9	114,4	92,9	105,0	100,6	108,1	116,7	122,5	+5,7
Övriga Europa	114,7	94,1	94,1	94,0	109,0	110,2	115,4	111,0	-3,3
Övriga länder	95,3	81,0	84,0	84,8	86,6	96,8	98,7	99,9	+4,9

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

*Soc/Vfb-skalan

¹ Referensperson och ev. sammanboende är född i Norden.

² Sammanboendehushåll där en av de sammanboende är född i Norden och den andre utanför Norden.

³ Hushåll där referensperson och ev. sammanboende är född i Australien, Nya Zeeland, Japan, Kanada, USA, Schweiz eller EU exklusive Norden.

3.5 Bakomliggande faktorer

3.5.1 Sysselsättning och arbetslöshet

En viktig komponent i hushållens ekonomiska standard är förekomsten av förvärvsarbete. Tidigare studier har visat att ensamföräldrar drabbades hårdare av den stigande arbetslösheten under början av 1990-talet jämfört med de flesta andra grupper.²⁶ Figur 10a och 10b beskriver utvecklingen av sysselsättningsgraden för kvinnor respektive män efter familjestatus (ensamstående eller sammanboende). En gemensam trend för samtliga grupper är att sysselsättningsgraden minskar under mitten av 1990-talet men att den därefter återhämtar sig något. Jämfört med 1990 är den dock lägre för samtliga familjetyper år 2003. För vissa grupper har problemen att etablera sig på arbetsmarknaden varit fortsatt bekymmersam, detta gäller framförallt ensamstående kvinnor med barn 0–6 år för vilka sysselsättningsgraden minskat. Visserligen har den minskat för samtliga grupper men minskningen var mycket kraftigare och återhämtningen svagare för ensamstående kvinnor med små barn. Detta har medfört att skillnaderna mellan familjetyper har ökat.

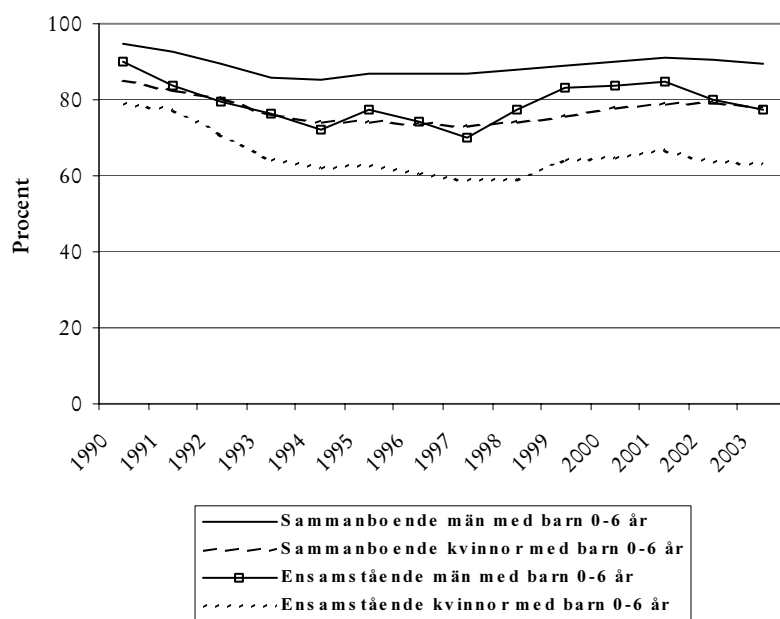
Samtidigt har under perioden heltidsarbete blivit allt vanligare bland de förvärvsarbetande. Från slutet av 1990-talet är heltidsarbete vanligare än deltidsarbete båda bland ensamstående och sammanboende småbarnsmammor. Så har det länge varit bland mödrar med äldre barn men under 1990-talet till idag har heltidsarbetet dominerat alltmer. Pappor har under hela perioden haft en hög och i stort sett oförändrad andel med heltid.

Den relativa arbetslösheten dvs. andelen arbetslösa i förhållande till antal personer i arbetskraften beskrivs i Figur 10c och 10d uppdelad efter sammanboende och ensamstående med barn. Ensamstående med barn har under hela perioden haft en högre relativ arbetslöshet än sammanboende föräldrar. Arbetslösheten ökade också kraftigare för de ensamstående föräldrarna under mitten av 1990-talet, både för dem med barn 0–6 år och dem med barn 7–16 år. Ökningen var dock mycket kraftigare och nivån generellt sett högre för småbarnsföräldrarna. Skillnaden mellan kvinnor och män är relativt små. Från mitten av 1990-talet är dock arbetslösheten något högre för kvinnorna. Jämfört med början av perioden har arbetslösheten ökat för samtliga grupper fram till 2003 med mellan 2 och 8 procentenheter.

²⁶ Se t.ex. Fritzell (2001) och Lundborg (2000).

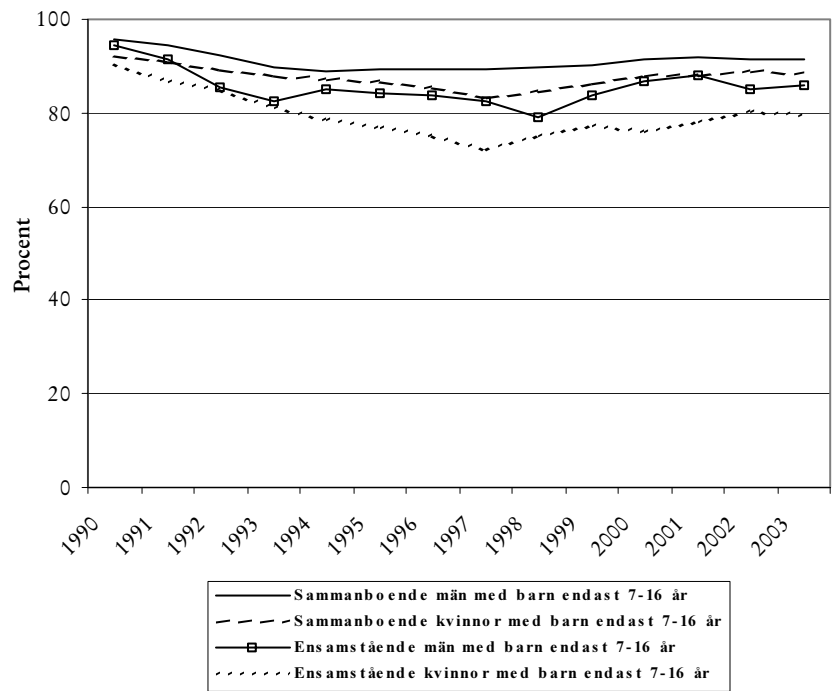
Den sammantagna effekten av dessa förändringar på utvecklingen av barnfamiljernas ekonomiska standard är inte självklar. Å ena sidan har ökningen i arbetslöshet och den minskade sysselsättningen påverkat barnfamiljernas genomsnittliga disponibla inkomst negativt å andra sidan arbetar en större andel av föräldrarna i arbetskraften heltid. Frågan är om utvecklingen på arbetsmarknaden ensam kan förklara den kraftiga ökningen av andelen barn i familjer med låg ekonomisk standard. I följande avsnitt analyseras därför hur några av de ekonomiska stöden till barnfamiljerna har förändrats under samma period.

Figur 10a. Föräldrars sysselsättningsgrad. År 1990-2003.
Föräldrar med barn 0-6 år efter familjetyp. Procent

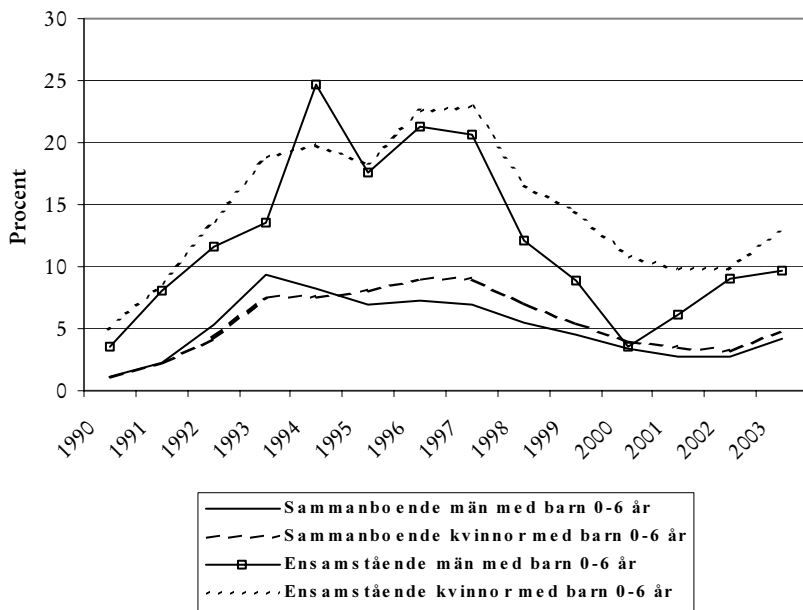
Källa: SCB, AKU

Figur 10b. Föräldrars sysselsättningsgrad. År 1990-2003.
Föräldrar med barn 7-16 år efter familjetyp. Procent

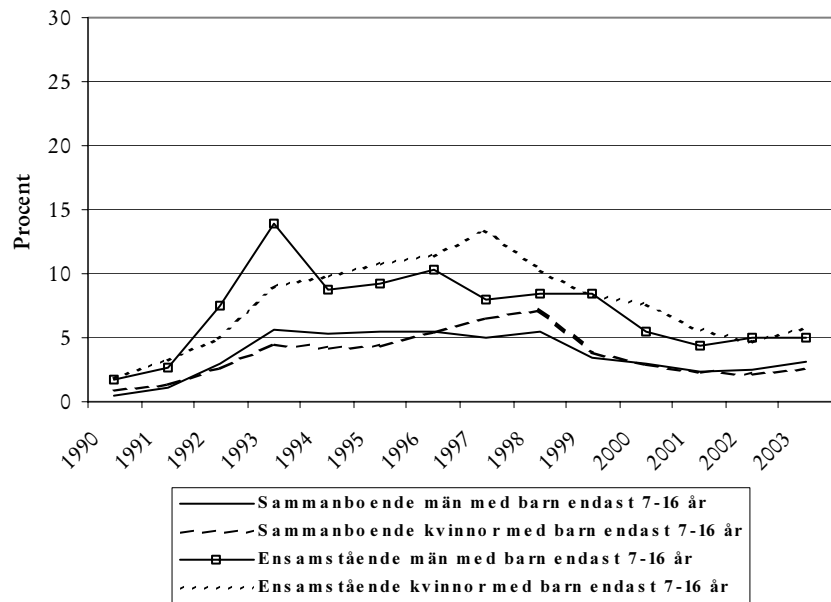
Källa: SCB, AKU

Figur 10c. Föräldrars arbetslöshet. År 1990-2003.
Föräldrar med barn 0-6 år efter familjetyp. Procent

Källa: SCB, AKU

Figur 10d. Föräldrars arbetslöshet. År 1990-2003.
Föräldrar med barn 7-16 år efter familjetyp. Procent

Källa: SCB, AKU

3.5.2 Inkomsternas sammansättning och familjepolitikens betydelse

Mellan 1991-2002 har den disponibla inkomsten för ensamstående med barn utvecklats svagare än för sammanboende med barn och sämre än för familjer utan hemmavarande barn. Vad är det som förklarar denna utveckling? Ligger förklaringen bara i att ensamstående med barn fått en sämre arbetsmarknad, eller kan utvecklingen av familjestöden förklara utvecklingen?

De bidrag som i första hand har till uppgift att stärka ekonomin för barnfamiljer är barnbidrag, bostadsbidrag samt för ensamstående med barn underhållsstöd. Dessa bidrag har genomgått betydande förändringar under denna tidsperiod (en mer detaljerad beskrivning återfinns i kapitel 9 *Samhällets stöd*).

- Det reala värdet på barnbidraget har efter nedgången i mitten av 1990-talet återställts till något högre nivåer än i början av 1990-talet.
- Under perioden 1991–2002 har underhållsstödet/underhållsstöd minskat med ca 1 400 kr/år och barn (9 procent lägre) i fasta priser.
- I spåren av lågkonjunkturen i mitten på 1990-talet gick bostadsbidraget upp, men har sedan minskats kraftigt och är år 2002 mer än 25 procent lägre i fasta priser än år 1991.

Det vore naturligt att anta att summan av dessa bidrag gått ned under den undersökta tidsperioden. Både bostadsbidraget och underhållsstödet har visat en nedåtgående tendens, medan barnbidraget är förhållandevis oförändrat. I tabell 8 redovisas summan av dessa bidrag för olika familjetyper. I beloppen ingår för åren 1991 och 1993 även ett särskilt bidrag till ensamstående med barn på 1 800 kr/år för hela hushållet. Notera att på grund av beräkningstekniska skäl skiljer sig antagandena i detta avsnitt från de som gällt i tidigare kapitel²⁷.

Tabell 8. Mottagna bidrag (barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag) per konsumtionsenhet uttryckt i 2002 års priser. Medelvärde, PEL-skalan.

	1991	1993	1996	1999	2002
Ensamstående 1 barn	24 954	24 977	23 939	20 816	19 894
Ensamstående 2-barn	42 326	40 527	35 786	36 312	35 342
Sammanboende 1 barn	6 717	6 121	5 463	5 258	6 019
Sammanboende 2 barn	11 043	9 978	8 773	8 909	10 466
Sammanboende 3-barn	20 107	19 178	16 102	15 714	17 771
Samtliga	7 099	7 255	6 225	6 021	6 453

Källa: Egna beräkningar HEK-undersökningen.

De i tabell 8 redovisade bidragen har efter hand minskat, räknat i fasta priser. Höjda barnbidrag de sista åren har inneburit att för sammanboende med barn har dessa bidrag höjts sedan mitten av 1990-talet. Bostadsbidragen, som i första hand är ett bidrag till ensamstående med barn, har emellertid minskat kraftigt under hela

²⁷ Av praktiska skäl har ett hushållsbegrepp använts, där barn, minst 18 år, som bor hos sina föräldrar räknas som eget hushåll. Vidare skiljer sig inkomstdefinitionerna åt och den konsumtionsenhetsskala som används är PEL-skalan. De ändrade antagandena har i detta fall ingen betydelse för utfallen.

perioden, och de höjda barnbidragen har ej kunnat kompensera detta.

I början av 1990-talet sjönk sysselsättningsgraden mer bland ensamstående med barn än bland andra grupper. Efter år 1993 har sysselsättningen för de olika hushållstyperna följt en parallell kurva. Utifrån denna information skulle man vänta sig att även marknadsinkomsterna skulle utvecklas parallellt, bortsett från början av 1990-talet då utvecklingen för ensamstående skulle vara sämre. Emellertid har utvecklingen för ensamstående snarast varit bättre.

Bland ensamstående mödrar med småbarn har andelen heltidsarbetande ökat med ca 7 procentenheter mellan 1991 och 2002. Detta är åtminstone en delförklaring till den relativt snabba ökningen av marknadsinkomster för ensamstående med barn²⁸. Ytterligare en förklaring skulle kunna vara att det finns en grupp relativt högt upp i inkomstfördelningen, som ökat sina inkomster särskilt kraftigt. Ensamstående med barn har emellertid relativt små marknadsinkomster, och kombinerat med att bidragen ovan har minskat i betydelse samt att marknadsinkomsterna generellt sett har ökat under perioden innebär detta att

1. Barnbidraget, underhållsstödet och bostadsbidraget som andel av disponibel inkomst har för ensamstående med barn minskat mer än för andra barnfamiljer. För ensamstående med minst 2 barn har andelen minskat med 10 procentenheter.
2. Den disponibla inkomsten för ensamstående med barn har ökat långsammare än för andra grupper. Mellan år 1991 och år 2002 ökade den med knappt 2 procent mot 19 procent för sammanboende med barn och 13 procent för samtliga individer.

²⁸ Sammanboende småbarnsmammor har ökat sitt heltidsarbete i ungefär samma omfattning som de ensamstående småbarnsmammor, men detta ger inte samma genomslag i inkomstmätningarna, då även mannens inkomster beaktas för de sammanboende (SCB, AKU)

Tabell 9. Bidragens (barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag) andel av disponibel inkomst.

Redovisning för individer, PEL-skalan. Procent.

	Procent av disponibel inkomst (Barnbidrag+ underhållsstöd +bostadsbidrag)				
	1991	1993	1996	1999	2002
Ensamstående 1 barn	20,9%	21,8%	21,1%	17,0%	15,6%
Ensamstående 2-barn	40,9%	40,1%	35,8%	34,1%	30,5%
Sammanboende 1 barn	4,0%	4,1%	3,8%	3,0%	3,3%
Sammanboende 2 barn	7,7%	7,3%	6,8%	5,9%	6,2%
Sammanboende 3-barn	16,3%	16,4%	14,6%	12,2%	12,5%
Samtliga	5,0%	5,4%	4,6%	3,9%	3,9%

Källa: Egna beräkningar HEK-undersökningen.

Tabell 10. Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för individer. Medianvärden i tkr per konsumtionsenhet, 2002 års priser.*

	1991	1996	1999	2000	2001	2002	02/91
Barn (0-17 år) till ensamstående	103,2	92,1	99,0	102,0	104,9	104,8	1,6
Barn (0-17 år) till sammanboende	118,1	109,3	121,4	130,3	135,0	140,4	18,8
Barn till sammanboende							
1 barn 0-19 år	148,5	136,1	148,9	156,3	165,1	166,8	12,3
2 barn 0-19 år	124,7	115,5	129,3	136,9	139,8	148,0	18,7
Minst 3 barn 0-19 år	103,6	93,8	104,3	112,4	116,0	121,9	17,6
Samtliga vuxna utan hemmavarande barn	137,7	133,9	144,0	150,3	154,5	160,2	16,4

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

*Antaganden enligt definitioner i föregående avsnitt.

Förhållandena för personer med låg ekonomisk standard

Barnbidragets, underhållsstödets och bostadsbidragets sammantagna andel av den disponibla inkomsten har minskat över tid och denna utveckling är särskilt accentuerad för låginkomsttagare.

För sammanboende med barn minskar bidragens andel av disponibel inkomst med 5–7 procentenheter mellan år 1991 och år 2002. För ensamstående med barn är minskningen mycket större och

allra störst för de med minst 2 barn, där nämnda bidrag minskat från 77 till 50 procent.

Tabell 11. Bidragens (barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag) andel av disponibel inkomst för de med en låg ekonomisk standard. Redovisning i procent för individer. PEL-skalan.

Medelvärden	Procent av disponibel inkomst				
	Barnbidrag+ underhållsstöd + bostadsbidrag				
	Samtliga under 60% av medianen				
	1991	1993	1996	1999	2002
Ensamstående 1 barn	46,5%	42,8%	41,5%	33,3%	32,4%
Ensamstående 2–barn	77,3%	51,3%	47,9%	47,9%	49,7%
Sammanboende 1 barn	18,0%	14,9%	15,6%	15,4%	13,2%
Sammanboende 2 barn	27,7%	30,2%	25,8%	21,9%	19,4%
Sammanboende 3–barn	38,6%	38,9%	49,5%	33,3%	31,8%
Samtliga	12,8%	17,9%	18,2%	14,9%	13,1%

Källa: Egna beräkningar HEK-undersökningen.

Tabell 12. Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för individer med en låg ekonomisk standard.

I 2002 års priser, medelvärde. PEL-skalan.

Medelvärden	Disponibel inkomst/KE 2002 års priser					Utveckling 2002/1991
	Personer under 60% av medianen					
	1991	1993	1996	1999	2002	
Ensamstående 1 barn	51 918	47 448	56 610	64 824	64 837	1,249
Ensamstående 2–barn	52 066	59 270	65 402	68 848	74 026	1,422
Sammanboende 1 barn	60 956	53 999	57 739	53 973	63 923	1,049
Sammanboende 2 barn	61 584	47 723	56 353	61 170	66 733	1,084
Sammanboende 3– barn	65 157	58 359	45 212	64 497	71 687	1,100
Samtliga	53 609	46 997	51 034	56 915	63 599	1,186

Källa: Egna beräkningar HEK-undersökningen.

Att de nämnda bidragens andel av den disponibla inkomsten minskar för personer, som tillhör barnfamiljer i allmänhet och ensamstående med barn i synnerhet innebär dock inte att den reala inkomsten minskar. Tvärtom ökar den och särskilt för ensamstående med 2 barn. Marknadsinkomsten för denna grupp har, visser-

ligen från en mycket låg nivå, ökat med 22 procent²⁹. Ett skäl är att i och med en markant ökad andel låginkomsttagare bland ensamstående med barn, kommer helt nya grupper med säkerligen högre grad av förvärvsarbete att klassificeras som låginkomsttagare, varpå marknadsinkomsterna av denna naturliga orsak kommer att bli högre. Lägg också märke till att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet inte sjunker med ökat antal barn för låginkomsttagarna vilket den däremot gör när vi studerar samtliga individer³⁰.

Sammantaget visar analyserna i detta och föregående avsnitt att den ökade andelen ensamföräldrar med en låg ekonomisk standard i huvudsak beror på att värdet på de icke indexerade bidragen reellt har minskat i värde. Samtidigt har sysselsättningsgraden minskat och arbetslösheten ökat för gruppen. Den ökade andel ensamstående kvinnor med barn som jobbar heltid, och den därpå följande ökningen i marknadsinkomster, har inte till fullo kunnat kompensera för detta bortfall.

3.6 Beräkningsantaganden som påverkar hur många barn som definieras som ekonomiskt utsatta

Inledningsvis påpekades att den bild som ges i detta kapitel av andelen barn i ekonomiskt utsatta familjer skiljer sig från beskrivningen i kapitel 2. De nivåer på andelar som redovisats är i många fall högre här. Den viktigaste förklaringen till nivåskillnaden är det sätt på vilket man väljer att justera för försörjningsbördan i familjen, dvs. valet av konsumtionsenhetsskala. I följande avsnitt ges en kort beskrivning av denna metod samt hur den påverkar beskrivningen av andelen barn i familjer med en låg ekonomisk standard.

3.6.1 Konsumtionsenhetsskalor

I beskrivningarna ovan justerades hushållets disponibla inkomst med hänsyn till hur många personer som delade på inkomsterna³¹.

²⁹ Egna beräkningar HEK-undersökningen.

³⁰ Orsaken till detta är att vi för låginkomsttagare enbart studerar personer under en viss inkomst och därmed elimineras det inkomstsamband, som beror på hushållstypen.

³¹ Syftet med konsumtionsenhetsskalor är att göra det möjligt att jämföra ekonomisk standard för hushåll med olika sammansättning. Man kan även väga in andra aspekter, t.ex. tid och glädjen av att ha barn, (se diskussion i Gustafsson 2002). Inkomst antas dock inte i sig utgöra någon välfärd. Det är genom att inkomsten kan användas till konsumtion av olika

Detta gjordes med hjälp av en s.k. konsumtionsenhetsskala eller ekvivalensskala (hädanefter används synonymt KE-skala, konsumtionsenhetsskala och ekvivalensskala).

En konsumtionsenhetsskala består av vikter som gör det möjligt att jämföra inkomster för hushåll med olika struktur. Hushållets struktur kan beskrivas utifrån flera olika variabler, t.ex. antal medlemmar, förekomsten av barn, kön och ålder på medlemmarna, var i landet hushållet bor etc. I den enklaste formen ger konsumtionsenhetsskalan alla hushållsmedlemmar samma vikt, vilket medför att vid jämförelser av hushållsinkomster används inkomsten per capita som jämförelsevariabel.

Normalt antas dock att konsumtionsenhetsskalor omfattar någon form av avtagande kostnader för att uppnå en viss konsumtionsnivå. En sådan skala tar hänsyn till att hushållets utgifter för att uppnå konsumtionsnivån visserligen ökar i takt med antalet medlemmar, men att ökningen är mindre för tillkommande hushållsmedlemmar, s.k. stordriftsfördelar.

Definitionen av konsumtionsenhetsskalan är inte självklar trots att den har stor betydelse vid en tolkning av hushållens ekonomiska standard. Beroende på skalans konstruktion och vad den är ämnad att kontrollera för så kommer den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet att bli olika stor för olika skalor. Nedan analyseras utfallen för flera olika skalor³².

- Den ekvivalensskala som tidigare användes i den officiella statistiken utgick endast från de delar av konsumtionsutgifterna som omfattades av socialbidragsnormen i början av 1990-talet. Dessa kunde också sättas i relation till rådande basbelopp. Ekvivalensskala som används i beräkningarna ovan tar utöver utgifterna också hänsyn till utgifter för boende, fackföreningsavgifter samt lokala resor. Skalan är normerad till 1,0 för ett hushåll med endast en person. För varje ytterligare vuxen individ i hushållet sätts vikten till 0,55 och för barn 0,47. Skala har tidigare beräknats av SCB i samband med Socialstyrelsens rapport om långvarigt socialbi-

varor och tjänster som hushållen når välfärd. Det är således hushållens konsumtionsmöjligheter som skalan försöker göra jämförbar genom att ta hänsyn till kollektiva varor, stordriftsfördelar, hushållsmedlemmarnas egenskaper, m.m. (SOU 2002:73, s.96).

³² För en ingående diskussion kring KE-skalar samt jämförelser av föreslagna skalor hänvisas till *Förbättrad statistik om hushållens inkomster*, SOU 2002:73 kapitel 5.

dragstagande under 1990-talet³³ samt i Valfärdsbokslutets analys³⁴. Skalan benämns fortsättningsvis Soc/Vfb-skalan.

Soc/Vfb -skalan	
Vuxen person 1	1,00
Sammanboende person 2	0,55
Barn 0-17 år	0,47
Övriga 18 – år	0,55

- En alternativ konsumtionsenhetsskala är den som föreslogs i utredningen Förbättrad statistik om hushållens inkomster.³⁵ Skalan används numera i vid redovisning av den officiella inkomststatistiken. Utredningen gav KE-skalan namnet svensk konsumtionsenhetsskala. Svensk KE-skala bygger på en korg av varor och tjänster som hushållet konsumerar och vilken benämns Baskonsumtionsnivå. Varukorgen täcker kostnader för livsmedel, kläder/skor, hygienartiklar, fritid/lek, boende, barnomsorg, medicin, läkarvård, lokala resor, fackavgift/a-kassa, tandvård, glasögon, semester, förbrukningsvaror, dagstidning, telefon och TV, hemförsäkring, el samt möbler och husgeråd. I varukorgen ingår såväl budgetposter som i första hand antas variera efter individens ålder och kön, som poster vars innehåll i huvudsak beror på hur många personer som hushållet består av.

Svensk KE-skala	
Ensamboende	1,00
Andra vuxen	0,58
Ensamboende med delat boende	1,12
Ytterligare vuxen	0,61
Barn 0-19	0,48

- En tredje KE-skala är den s.k. EU-skalan för vilken ensamboende tillskrivs en vikt på 1,0 och ytterligare vuxen i hushållet en vikt på 0,5. Barn, 0-13 år tillskrivs 0,3 och äldre barn 0,5.
- Finansdepartementets konsumtionsenhetsskala (den s.k. PEL-skalan)³⁶ baseras på konsumtionsvikter enligt norm för socialbidrag kompletterad med en schablonmässig boendekostnad enligt

³³ Socialstyrelsen (1999).

³⁴ Se t.ex. Jansson (2000); Fritzell (2001).

³⁵ SOU 2002:73.

³⁶ Se t.ex. Prop. 1999/2000:100 bilaga 3.

- "trångboddhetsnorm 2". Den bygger på den av riksdagen fastställda riksnormen för socialbidrag kompletterad med schablonmässiga kostnader för boende, möbler och vård. För familjer med upp till fyra barn överensstämmer PEL-skalan väl med en empirisk skala som bygger på de nya riksnormer för socialbidragen (inklusive bostadskostnader m.m.) som beslutades av riksdagen 1997. Denna norm har parametriserats enligt följande formel: Hushållets vikt = $(\text{antal vuxna} + 0,7 * \text{antal barn})^{0,7}$
- I början av 1990-talet lät OECD tre fristående forskare använda en mikrodatabas med inkomststoppgifter från många länder, däribland Sverige, för att komma fram till en ny OECD-skala, OECD 3. De viktigaste egenskaperna är att den är enkel och att stordriftsfördelarna är stora. Den disponibla inkomsten justeras med kvadratroten ur antalet hushållsmedlemmar.

Det bör noteras att det inte finns någon konsensus kring frågan om vilken som är den "korrekta" ekvivalensskalan.³⁷ Att inte justera alls för hushållssammansättning kan dock indirekt tolkas som att en extrem KE-skala tillämpas vilken antar att försörjningsbördan är helt orelaterad till antalet personer i hushållet. Särskilt betydelsefullt är valet av KE-skala vid jämförelser av grupper vars hushållsstorlek varierar, exempelvis barnfamiljer. Då analyser avser trender över tid för olika grupper är däremot valet av ekvivalensskala av mindre betydelse.³⁸

Utfall och tolkning av disponibel inkomst *per konsumtionsenhet* kan illustreras genom en tabell och en figur. I tabell 13 har utifrån KE-skalorna beräknats de vikter vilka hushållets disponibla inkomst divideras med. I figur 10 har en fiktiv disponibel inkomst på 300 000 dividerats med dessa vikter. Som framgår av figuren är den justerade disponibla inkomsten, eller om man så vill den ekonomiska standarden, lägre i de hushåll som har relativt fler hushållsmedlemmar.

³⁷ Se t.ex. diskussioner i Buhmann m.fl. (1988); Atkinson, Rainwater och Smeeding (1995).

³⁸ Fritzell (2001).

Tabell 13. Konsumtionsvikter för några familjetyper enligt valda konsumtionsenhetsskalor

	Soc/Vfb	PEL	Svensk	EU*	OECD3
Ensamboende utan barn	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Sammanboende utan barn	1,55	1,62	1,58	1,50	1,41
Ensamboende med 1 barn	1,47	1,45	1,60	1,30	1,41
Ensamboende med 2 barn	1,94	1,85	2,08	1,60	1,73
Ensamboende med 3 barn	2,41	2,21	2,56	1,90	2,00
Sammanboende med 1 barn	2,02	2,00	2,06	1,80	1,73
Sammanboende med 2 barn	2,49	2,36	2,54	2,10	2,00
Sammanboende med 3 barn	2,96	2,69	3,02	2,40	2,24

Källa: HEK.

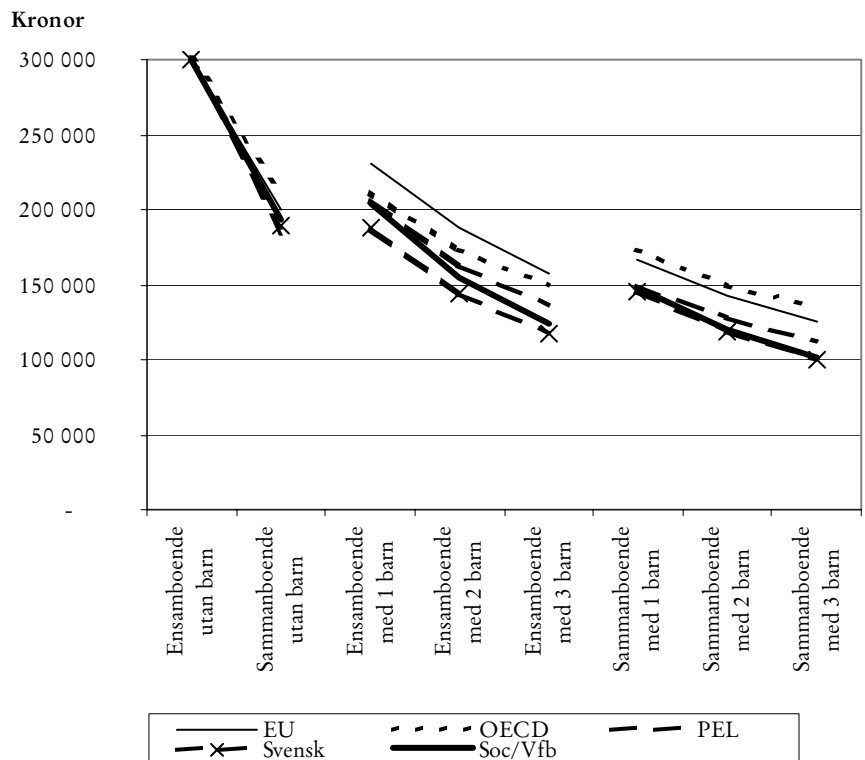
*Barn 0-13 år.

Graden av stordriftsfördelar varierar kraftigt mellan de olika skalorna. Tabell 13 visar hur hushållsvikten ökar med antalet personer i hushållet. Den skala som ger lägst grad av stordriftsfördelar är den svenska KE-skalan. KE-skalorna med relativt sett hög grad av stordriftsfördelar är OECD och EU-skalan. Resultaten från en undersökning av Björn Gustafsson om allmänhetens inställning ligger ganska nära den skala som Finansdepartementet tagit fram, PEL-skalan.³⁹

Hur påverkas då den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet av dessa skalor? Om hushållets disponibla inkomst antas vara 300 000 ger detta disponibel inkomst *per konsumtionsenhet* för olika familjetyper enligt beskrivningen i figur 11. En jämförelse av de fem skalorna visar att det för ensamboende utan barn inte är någon skillnad vilken skala som används och att skillnaderna är relativt små för sammanboende utan barn. För hushåll med barn är den ekonomiska standarden genomgående lägre då den svenska KE-skalan tillämpas och skillnaderna är mycket stora för gruppen ensamstående med barn. Även Soc/Vfb-skalan ger låga värden på barnhushållens ekonomiska standard. Som en konsekvens ger dessa två KE-skalor en något större andel (och större antal) barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer. En redovisning av dessa beräkningar återfinns i nästa avsnitt.

³⁹ SOU 2002:73, s. 94.

Figur 11. Disponibel inkomst per konsumtionsenhet vid en antagen disponibel hushållsinkomst på 300 000 kronor.

3.6.2 Barns ekonomiska standard vid olika antaganden om konsumtionsenhetsskala

Valet av konsumtionsenhetsskala påverkar i hög grad beskrivningen av den ekonomiska standarden mellan olika individer. I tabell 14 redovisas disponibel inkomst per konsumtionsenhet beräknade utifrån Soc/Vfb-skalan, PEL-skalan, OECD(3)-skalan, EU-skalan och svensk konsumtionsenhetsskala. Skillnaderna i utfall mellan skalorna är förhållandevis större för barnen och deras familjer än för vuxna utan hemmaboende barn. Huvudorsaken är att barnens familjer i genomsnitt omfattar fler hushållsmedlemmar vilket ger större skillnader i skalornas storlek.

Den svenska konsumtionsenhetsskalan ger det lägsta värdet på ekonomisk standard men också den största skillnaden mellan grupperna. Soc/Vfb-skalan ger de näst högsta skillnaderna i ekonomisk

standard. Högst värden blir det då OECD skalan tillämpas, såväl för barnfamiljerna som för den vuxna befolkningen. För denna skala är också skillnaderna minst. Lägst värden för den vuxna befolkningen ger PEL skalan.

Tabell 14. Disponibel medianinkomst per KE. År 2001. Kronor i tusental

	Soc/Vfb	PEL	OECD3	EU	Svensk
0-17år	128,2	136.8	161.1	146.8	124.6
18-år*	154,5	150.8	163.8	157.7	152.3
Kvoten 0-17 år / 18- år	1,205	1,102	1,017	1,074	1,222

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

*Utan hemmaboende barn

3.6.3 Beräkningar av andelen barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer utifrån olika mått och antaganden

De resultat som redovisats i huvuddelen av detta kapitel har beräknats med justering för försörjningsbördan utifrån en konsumtionsenhetsskala Soc/Vfb-skalan. För att få en uppfattning om hur denna skiljer sig från beräkningar utifrån de övriga skalorna vad gäller andelen barn i familjer med en låg ekonomisk standard redovisas resultat från olika beräkningar i tabell 15. Notera att beräkningarna avser år 2001⁴⁰.

Vid jämförelser av andelen under 60 procent av medianinkomsten ger den svenska KE-skalan genomgående högre andel barn som lever i ekonomiskt utsatta hushåll. Näst högst värden ger Soc/Vfb-skalan. Skillnaden mellan skalorna varierar från ett par till drygt tio procentenheter. Omräknat i antal barn 0-17 år rör det sig om en differens på som mest 84 000 barn. I de fall då barn inte finns i hushållet ger däremot den svenska KE-skalan den lägsta andelen låg ekonomisk standard och Soc/Vfb-skalan de näst lägsta andelarna. Variationen mellan de beräknade andelarna är störst för barn med en ensamstående förälder samt för barn till sammanboende föräldrar med många syskon (tabell 15).

Det bör också noteras att valet av KE-skala påverkar den bild som ges av storleken på de relativa skillnaderna mellan olika

⁴⁰ Orsaken till att beräkningarna ej gjorts för år 2002 är att underlag för svensk KE-skala ej ännu var tillgänglig.

grupper. För den svenska konsumtionsenhetsskalan liksom för Soc/Vfb-skalan är andelen barn med risk för ekonomiskt utsatthet större än andelen vuxna utan barn med risk för ekonomiskt utsatthet. För de övriga skalorna gäller det omvända. I övriga beskrivningar ger skalorna likartade relationer av ekonomisk utsatthet, dock med skillnader i nivåer. Till exempel lever, enligt samtliga skalor en större andel av barnen 0-5 år i familjer med låg ekonomisk standard än barn 6-17 år, figur 12b. Även för andelen barn som lever med en ensamstående förälder ger KE-skalorna en större andel med låg ekonomisk standard än för barn som lever med sammanboende föräldrar.

De höga andelarna enligt Soc/Vfb-skalan för barn med sammanboende föräldrar och många syskon beror på att varje barn givits en konstant vikt (0,47), figur 12c. Detta gör att stordriftsfördelarna avtar med familjens storlek. Eller med andra ord, varje ytterligare barn tillskrivs lika stor försörjningsbörda.

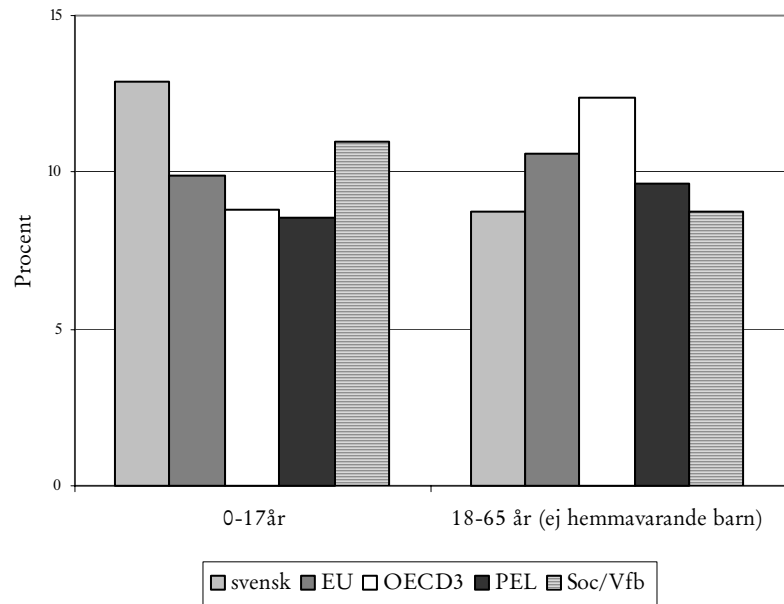
Tabell 15. Andelen under 60 procent av disponibel medianinkomst för olika hushåll och konsumtionsenhetsskalor. Procent år 2001.

	svensk	EU	OECD3	PEL	Soc/Vfb
Barn					
0-5 år	14,6	10,5	12,3	11,4	12,8
6-17 år	12,2	9,6	7,4	7,4	10,3
16-17 år	9,6	10,0	5,9	5,2	7,8
0-17år	12,9	9,9	8,8	8,5	11,0
Barn till ensamstående					
0-5 år	43,2	26,1	43,4	30,1	30,7
6-17 år	21,6	15,6	17,7	11,8	13,7
16-17 år	15,4	16,3	11,4	6,0	9,2
0-17år	25,7	17,6	22,6	15,3	16,9
Barn till sammanboende					
0-5 år	10,3	8,1	7,6	8,5	10,0
6-17 år	9,6	7,9	4,5	6,2	9,3
16-17 år	7,7	8,0	4,1	4,9	7,3
0-17år	9,8	8,0	5,4	6,9	9,5
1 barn 0-19 år	4,6	4,8	4,4	4,7	4,5
2 barn 0-19 år	5,8	5,3	4,7	5,0	5,5
3+ barn 0-19 år	17,2	13,3	6,2	9,7	16,8
Vuxna utan barn					
18-29	17,2	20,5	24,1	19,1	17,2
30-49	7,6	9,4	11,3	8,4	7,8
50-64	4,5	5,5	6,2	4,8	4,4
65-74	6,8	11,3	13,6	9,7	7,1
75 -	13,4	23,5	32,3	18,7	14,0
18-65 år	8,7	10,6	12,4	9,6	8,8
18-	9,2	12,8	15,8	11,1	9,3

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

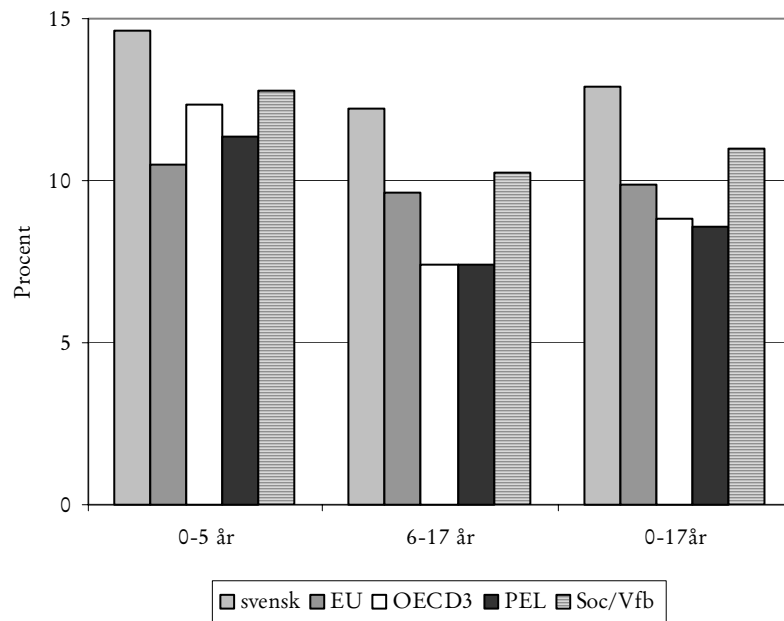
Figur 12a. Andel barn i familjer med låg ekonomisk standard jämfört med vuxna utan barn.

Andel individer i familjer med en disponibel inkomst under 60 procent av medianen för disponibel inkomst för hela befolkningen med tillämpning av olika konsumtionsenhetsskalor. År 2001

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

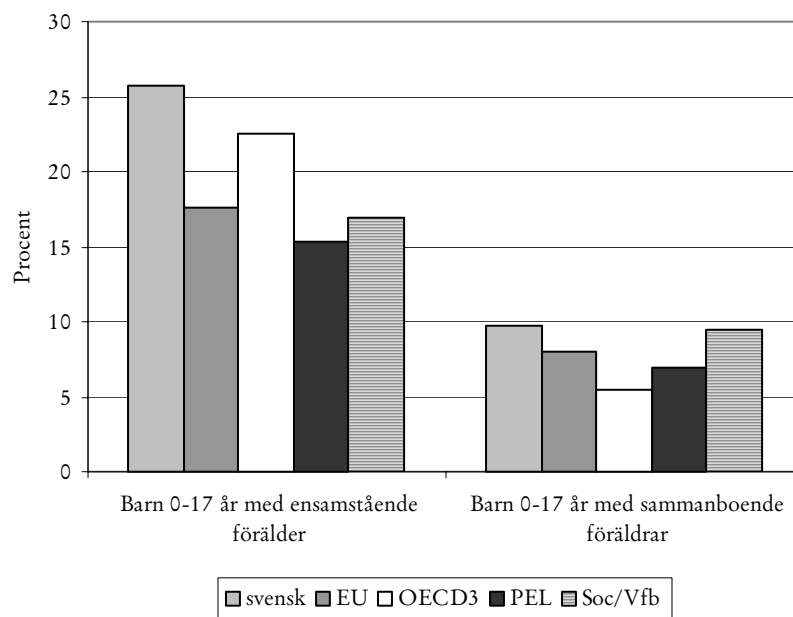
Figur 12b. Andel barn i familjer med låg ekonomisk standard uppdelat efter olika åldersgrupper.
Andel individer i familjer med en disponibel inkomst under 60 procent av medianen för disponibel inkomst för hela befolkningen med tillämpning av olika konsumtionsenhetsskalor. År 2001

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

Figur 12c. Andel barn i familjer med låg ekonomisk standard uppdelat efter familjetyp.

Andel individer i familjer med en disponibel inkomst under 60 procent av medianen för disponibel inkomst för hela befolkningen med tillämpning av olika konsumtionsenbetsskalor. År 2001

Källa: SCB, HEK-undersökningen.

3.6.4 Jämförelse mellan taxeringsregister och intervjuundersökning

Vad som ytterligare påverkar beskrivningen av andelen barn i familjer med en låg ekonomisk standard är hur väl det går att beskriva familjesammansättningen i undersökningsmaterialet. Analyser i detta kapitel bygger på SCB:s årliga inkomstfördelningsundersökningar HEK (Hushållens Ekonomi). I HEK hämtas information om familjesammansättning från intervjuer.⁴¹ Ett alternativ till att intervjua individer om deras familjeförhållanden är att hämta uppgifter från Registret över totalbefolkningen (RTB). I Inkomst- och taxeringsregistret (IoT) används registeruppgifter för såväl familjeförhållande som inkomster. Hur påverkar detta be-

⁴¹ En mer detaljerad beskrivning återfinns i appendix.

skrivningen av andelen barn i familjer med en låg ekonomisk standard?

SCB har åt arbetsgruppen beräknat hur många barn/individer som utifrån IoT respektive HEK definieras ha en låg ekonomisk standard. Beräkningarna har gjorts utifrån identiska definitioner av den disponibla inkomsten i HEK och IoT. I Den konsumtionsenhetsskala som används är den svenska KE-skalan, vilken beskrevs ovan varför resultatet skiljer sig från redovisningarna i tidigare avsnitt.

Det totala antalet barn i landet är något högre enligt IoT, tabell 16. För barn 6–15 år är skillnaden 7 000 barn och för gruppen 0–17 år 3 000 barn. Antalet barn till ensamstående är däremot avsevärt högre i IoT än i HEK medan barn till sammanboende genomgående är högre i HEK. Den största skillnaden återfinns i gruppen barn till ensamstående 0–17 år. Den största procentuella skillnaden återfinns bland barn till ensamstående (18–19 år, 16–19 år och 6–15 år). Ett skäl är att IoT inte fångar in barn i hushåll med sammanboende utan gemensamma barn. De kommer att räknas som barn till ensamstående.

Tabell 16. Antal individer. År 2001.

	IoT	HEK	IoT-HEK
Barn			
0–5 år	544 000	543 000	+1 000
6–15 år	1 165 000	1 158 000	+7 000
16–17 år	205 000	210 000	–5 000
0–17år	1 914 000	1 911 000	+3 000
Barn till ensamstående			
0–5 år	75 000	72 000	+3 000
6–15 år	281 000	253 000	+28 000
16–17 år	57 000	52 000	+5 000
0–17år	413 000	377 000	+36 000
Barn till sammanboende			
0–5 år	468 000	471 000	–3 000
6–15 år	884 000	905 000	–21 000
16–17 år	148 000	158 000	–10 000
0–17år	1 501 000	1 534 000	–33 000
Vuxna utan barn			
18–	4 051 000	4 578 000	–527 000

Källa: SCB.

IoT: RTB familjer där värnpliktiga är exkluderade.

HEK: Kosthushåll där värnpliktiga är exkluderade. Helårshushåll.

Barns ekonomiska standard är i de flesta fall högre utifrån beräkningarna i HEK-urvalen. Detta gäller alla åldersgrupper av barn. För barn med sammanboende föräldrar är inkomsten oftare lägre HEK än i IoT.

Skillnaden för barn till en ensamstående förälder är omkring 6 000 kronor för barn 0–5 år och 4 000 kronor för barn 0–17 år. Den största procentuella skillnaden återfinns bland barn (0–5 år) med en ensamstående förälder. Även i absoluta termer är skillnaden störst för barn till en ensamstående förälder.

Tabell 17. Disponibel inkomst per konsumtionsenhet i kronor, år 2001. Inkomstdefinition enligt den officiella inkomststatistiken. Svensk KE-skala.

	IoT	HEK	IoT-HEK
Barn			
0–5 år	121 318	122 935	– 1 617
6–15 år	123 132	124 594	– 1 463
16–17 år	133 005	137 575	– 4 569
0–17år	123 524	125 533	– 2 009
Barn till ensamstående			
0–5 år	81 632	87 754	– 6 122
6–15 år	94 243	99 177	– 4 934
16–17 år	104 687	107 808	– 3 120
0–17år	93 274	97 712	– 4 438
Barn till sammanboende			
0–5 år	127 395	128 655	– 1 260
6–15 år	133 034	133 794	– 760
16–17 år	145 798	147 867	– 2 068
0–17år	132 347	133 474	– 1 127
Vuxna utan barn			
18–	142 134	152 020	– 9 887

Källa: SCB

Andelen barn med risk för ekonomisk utsatthet skiljer sig litet åt mellan de två inkomstregistren när det gäller kategorin samtliga barn i olika åldersgrupper samt kategorin barn till sammanboende föräldrar. I dessa kategorier är skillnaden störst för barn 0–5 år, ca 2 procentenheter och för barn till sammanboende föräldrar, som mest 1,3 procentenheter.

Skillnaderna är dock mycket stora mellan IoT och HEK för barn till ensamföräldrar. Andelen med risk för ekonomiskt utsatthet är avsevärt större enligt IoT. Störst är skillnaden för de yngsta barnen där det skiljer så mycket som 7,8 respektive 10,7 procentenheter.

För barn till ensamstående 0–17 år är skillnaden omkring 5 procentenheter. Omräknat till antal är detta omkring 30 000 barn. Procentuellt blir skillnaderna mycket stora för samtliga åldersgrupper i kategorin barn till ensamstående. För barn till sammanboende 0–17 år är skillnaden endast någon halv procentenhet motsvarande cirka 10 000 barn.

Tabell 18. Andelen barn i familjer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. År 2001. Procent.

Inkomstdefinition enligt den officiella inkomststatistiken. Svensk KE-skala.

	IoT	HEK	IoT-HEK
Barn			
0–5 år	16,6	14,1	2,5
6–15 år	13,1	12,5	0,6
16–17 år	9,3	9,3	0,0
0–17år	13,7	12,6	1,1
Barn till ensamstående			
0–5 år	51,0	40,3	10,7
6–15 år	27,3	22,1	5,3
16–17 år	16,6	14,9	1,7
0–17år	30,2	24,5	5,6
Barn till sammanboende			
0–5 år	11,1	10,1	1,0
6–15 år	8,6	9,8	–1,2
16–17 år	6,6	7,5	–0,9
0–17år	9,2	9,7	–0,5
Vuxna utan barn			
18–	9,0	9,2	–0,2

Källa: SCB

Tabell 19. Antal barn i familjer med en disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten för befolkningen. År 2001.

Inkomstdefinition enligt den officiella inkomststatistiken. svensk KE-skala.

	IoT	HEK	IoT-HEK
Barn			
0-5 år	90 560	76 661	13 899
6-15 år	152 610	144 369	8 241
16-17 år	19 137	19 563	- 426
0-17år	262 307	240 595	21 712
Barn till ensamstående			
0-5 år	38 270	29 005	9 265
6-15 år	76 742	55 806	20 936
16-17 år	9 470	7 762	1 708
0-17år	124 581	92 553	32 029
Barn till sammanboende			
0-5 år	52 050	47 728	4 322
6-15 år	75 826	88 511	- 12 685
16-17 år	9 696	11 822	- 2 127
0-17år	137 669	148 056	- 10 387
Vuxna utan barn			
18-	363 346	419 816	- 56 470

Källa: SCB

Referenser

Atkinson, T.; Cantillon, B.; Marlier, E. & Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford, England: Oxford University Press.

Buhmann B., L. Rainwater, G. Schmaus & T. Smeeding, 1988. "Equivalence Scales, Well-being, Inequality and Poverty: Sensitivity Estimates across Ten Countries using the Luxembourg Income Study Database", *Review of Income and Wealth*, 34:115–14

Fritzell, J. 2001. "Inkomstfördelningens trender under 1990-talet", i Fritzell, J. & J. Palme (red.), *Välfärdens finansiering och fördelning*. SOU 2000:57. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Gähler, M. 2001. "Bara en mor", i Bergmark, Å. (red.) *Ofärd i välfärden*, SOU 2001:54. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Halleröd B. 1998. Poor Swedes, Poor Britons: A Comparative Analysis of Relative Deprivation. In *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*, ed. HJ Andreß. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd

Halleröd B. 2001. Unemployment and Economic Hardship: A Longitudinal Study of Labour Market Marginalization and Consumption. In *Employment, Unemployment, and Marginalisation*, ed. B Furåker. Stockholm: Almqvist & Wicksell International

Gustafsson B. 2002a. Konsumtionsenhetsskalor – några principiella synpunkter och exempel. Bilaga 3 i SOU 2002:73. Förbättrad statistik om hushållens inkomster. Fritzes. Stockholm.

Gustafsson B. 2002b. Allmänhetens åsikter om miniminivåer och konsumtionsenhetsskala – en empirisk studie. Bilaga 4 i SOU 2002:73. Förbättrad statistik om hushållens inkomster. Fritzes. Stockholm.

Integrationsverket 2003 "Rapport Integration 2002". Malmö: Integrationsverket.

Integrationsverket 2004 ”Rapport Integration 2003”. Trelleborg: Integrationsverket.

Jansson, K. 2000. ”Inkomstfördelningen under 1990-talet”, i Bergmark, Å. (red.), *Välfärd och försörjning*, SOU 2000:40. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut Stockholm: Fritzes.

Lundborg, P. 2000. ”Vilka förlorade jobbet under 1990-talet?” I Fritzell, J. (red.), *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*. Kommittén Välfärdsbokslut. SOU 2000:37. Stockholm: Fritzes.

Prop. 2002/2003:1, vol. 6, UO12 Ekonomisk trygghet för familjer och barn.

Proposition 2002/03:100 Bilaga 3 : Fördelningpolitisk redogörelse

Proposition 2003/04:100 Bilaga 3 : Fördelningpolitisk redogörelse.

Salonen, T. 2002a. *Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt barnindex*. Stockholm: Rädda Barnen.

Salonen, T. 2002b. *Barns ekonomiska utsatthet – 2000*. Stockholm: Rädda Barnen.

Salonen, T. 2003. *Barns ekonomiska utsatthet – årsrapport 2003*. Stockholm: Rädda Barnen.

SCB 2002. Barnens del av kakan. Väststånd och fattigdom bland barn 1991-1999. Demografiska rapporter 2002:1. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB (2003a) Barn och deras familjer 2001. Del 1: Tabeller om familjesammansättning, separationer mellan föräldrar, boende, inkomster, barnomsorg och föräldrars sysselsättning. Demografiska rapporter 2003:1.1. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB 2003b. *Inkomstfördelningsundersökningen 2001*. Redovisning på riksnivå. HE 21SM 0301. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB 2004. *Förmögenhetsstatistik 2002 – sammansättning och fördelning*. Örebro. Statistiska centralbyrån.

Socialstyrelsen 1999. Långvarigt socialbidragstagande under 1990-talet (1999:5)

Socialstyrelsen 2004a. Folkhälsa och sociala förhållanden. Lägesrapport 2003. Stockholm.

SOU 2002:73. Förbättrad statistik om hushållens inkomster. Fritzes. Stockholm.

Appendix

Dataunderlag

Analysen i detta kapitel bygger på SCB:s årliga inkomstfördelningsundersökningar HEK (Hushållens Ekonomi). Undersökningens upplägg finns beskrivna i de årliga Statistiska meddelandena från SCB (se t.ex. SCB 2003). Merparten av uppgifterna i HEK kommer från olika typer av register. Även om det är möjligt att fråga individer om deras inkomster, skatter och övriga transfereringar är arbetsinsatsen mycket omfattande och få dylika undersökningar har genomförts. Det finns också en relativt stor risk för felrapportering av faktiska inkomster eftersom individen kan ha svårt att omfatta hela sin ekonomiska situation. Olika typer av register brukar därför anses som mer tillförlitliga. Inkomst- och taxeringsregistret (IoT) är en årlig undersökning som omfattar hela Sveriges befolkning. Statistiken baseras på registeruppgifter från Skatteverket (bl.a. uppgifter från taxeringen), Riksförsäkringsverket, CSN och andra myndigheter. Registret innehåller bl.a. arbetsinkomst, sammanräknad förvärvsinkomst, kapitalinkomst, skatter, avdrag, transfereringar (bidrag) och förmögenhet.

Utöver uppgifter från register innehåller HEK också uppgifter från en intervjuundersökning med urvalspersonerna, vilken bland annat ger information om familjesammansättning. Ett alternativ till att intervjua individer om deras familjeförhållanden är att hämta uppgifter från Registret över totalbefolkningen (RTB). I RTB skapas familjesammansättningen genom att de individer som är folkbokförda på samma fastighet och som enligt RTB har en relation med varandra sammanförs till en familj. Med relation avses här någons make/maka, registrerade partner, biologiska föräldrar, adoptivföräldrar eller vårdnadshavare.

Det finns dock ett antal problem med att använda registerbaserade uppgifter avseende familjesammansättningen. I vissa fall går det inte att finna en relation mellan barn och förälder varför barn felaktigt kan registreras som barn till ensamstående i RTB. Dessa barn går inte att sammanföra med de vuxna som barnen i verkligheten sammanbor med och därmed saknas också uppgifter om familjens inkomster. Även för barn som lever i sambofamiljer där de vuxna saknar gemensamma barn registreras en felaktig familjesammansättning. Det betyder att barn som bor med endast mamma eller pappa inte nödvändigtvis bor med en ensamstående förälder. Det kan vara så att mamma/pappa har flyttat samman med

en ny partner (utan att vara gift och/eller inte fått barn med sin nya partner). Barnens föräldrar kan också vara folkbokförda på samma fastighet men bo i olika lägenheter. För de barnen noteras också en felaktig familjesammansättning. Medan de första typerna felregistreringarna utgör ett problem vid beräkningar av barns ekonomiska standard är den sista av ringa betydelse (SCB 2003).

HEK är främst inriktad på att redovisa inkomster men under senare år har undersökningen kompletterats med uppgifter om hushållens utgifter för boende och barnomsorg. Kombinationen av intervjudata direkt från hushållen och registerdata gör att ett stort antal frågeställningar kan belysas med denna undersökning. Det gör också HEK till den undersökning som är bäst lämpad för att mäta hushållens och därmed också barnens ekonomiska standard. I rapporten har använts data från elva årgångar (1991, 1993–2002). För att få en mer korrekt hushållssammansättning har endast data från de som besvarat intervjufrågorna analyserats. Bortfallet i intervjun har också varierat över åren, från 17 till 30 procent. För att minska risken att bortfallet påverkar resultaten på ett snedvridande sätt har vi tillämpat en s.k. kalibreringsmetod. Denna metod utnyttjar känd information om olika befolkningsgrupper och inkomstsummors storlek. Denna teknik har använts för beräkningarna i huvudunderlaget, dvs. kosthushållen.

Metod

Population

Beskrivningar och analyser utgår från de årsinkomster som hämtas från olika administrativa register. Vi beräknar därför inkomsten för de hushåll där de vuxna, 18 år och äldre, har varit folkbokförda i Sverige hela undersökningsåret, s.k. helårshushåll. Det vore snedvridande att låta hushåll med inkomster som härrör från kortare tid än ett år ingå i en fördelningsstudie. De som utelämnas är främst invandrare eller återvändande svenskar som anlänt till Sverige under året. Även personer som är folkbokförda i Sverige men som har levt utomlands under undersökningsåret har utelämnats.

Vi har också undantagit de hushåll där vi funnit värnpliktsersättningar. Den värnpliktige har fått en stor del av sin försörjning från det militära vilket vi inte kan sätta ekonomiska värden på. Vi kan därför inte göra relevanta jämförelser med andra hushåll. Omfattningen av antalet som gör sin första värnpliktstjänstgöring har va-

rierat över åren men uppskattningsvis har vi minskat antalet hushåll med ca 20–40 000.

Beskrivning av befolkningen utgår från förhållandet den 31 december respektive år för åren 1993–97. För 1991 och 1992 gäller det förhållanden som varat mesta tiden under året.

Analysenheten är individer. Även om vi först måste mäta inkomsten för hushållen har vi att studera den ekonomiska välfärden för individer. Vi gör det genom att på varje individ i hushållet lägga ut hushållets disponibla inkomst/ke och använda denna inkomst som ett mått på ekonomisk standard i hushållet. Vi ser det inte som att varje individ själv förfogar över det krontalsbelopp som finns. Metoden bygger in ett antagande att den ekonomiska standarden mätt med disponibel inkomst/ke är lika fördelad inom hushållen. I olika forskningsansatser har andra försökt komma tillrätta med hur resurser fördelas inom hushållen. Vi har antagit att alla medlemmar i hushållet har lika tillgång och möjlighet till samma ekonomiska standard. Vill man vara tydlig kan man läsa tabellerna som att de speglar individer som tillhör hushåll med en viss ekonomisk standard, disponibel inkomst/ke.

Definitionen av barn

Att använda 18 år som övre gräns för när man ska räknas som barn motiveras av att man i Sverige och i många andra länder är myndig från och med denna ålder. Enligt FN:s barnkonvention räknas man också som barn tills man fyller 18 år. Det har dock blivit allt vanligare att "barn" över 17 års ålder bor kvar i föräldrahemmet under t.ex. studietiden. En annan aspekt är att föräldrar har försörjnings-skyldighet för sina barn tills det år de fyllt 19 år, givet att det går i gymnasieutbildning. Utgångspunkten i denna rapport är barn mellan 0–17 år, dock kommer några av beräkningarna nedan även att redovisa situationen för 0–19 åringar. En förutsättning är dock att de bor med sina föräldrar. Kvarboende barn som är 20 år klassificeras inte som barn men tillhör hushållet.

Hushållsbegreppet

Att kunna identifiera hushåll med barn i dataunderlaget är en förutsättning för att ge en korrekt bild av barns och barnfamiljers ekonomiska standard. Det är också viktigt att kunna definiera olika

hushållstyper eftersom olika familjesammansättningar har olika försörjningsbörda.

Definitionen av hushåll i denna rapport är om inte annat anges kosthushåll. Med kosthushåll menas det hushåll som utgörs av alla personer som den 31 december undersökningsåret bodde i samma bostad och hade gemensam "hushållning". Ett kosthushåll kan bestå av flera generationer, syskon eller kompisar som bor tillsammans och har gemensam hushållning. Personer som normalt tillhör kosthushållet men som tillfälligt befann sig på annan ort på grund av arbete, studier eller militärtjänstgöring ingår i kosthushållet. Barn, som bor lika mycket hos båda föräldrarna, räknas med om de var folkbokförda i det aktuella hushållet.

Vid en redovisning på individnivå är det fråga om förhållandet i det kosthushåll individen tillhör, dvs. hushållets ekonomiska standard påförs samtliga personer i hushållet och redovisningen sker på individnivå. Vid hushållsredovisning tilldelas hushållet referenspersonens karakteristika. Uppgifter om inkomster avser årlig inkomst. Därför har endast den del av befolkningen som varit folkbokförd i Sverige under hela inkomståret tagits med i beräkningarna.

Inkomst

Barnens ekonomiska standard bestäms framförallt av föräldrarnas inkomster men också av olika bidrag och ersättningar från samhället. Familjens samlade inkomster inklusive bidrag, minus skatt och andra negativa transfereringar, brukar definieras som disponibel inkomst. Uppbyggnaden av inkomsten kan beskrivas schematiskt med följande uppställning:

+ lön
+ företagarinkomst
+ ränta och utdelningar
+ kapitalvinster (ej förluster)
+ olika typer av socialförsäkringar inkl. erhållet underhållsbidrag
+ skattefria transfereringar inkl. studielån från CSN
– skatt och allmänna egenavgifter
+ fastighetsskatt i eget boende
– skattereduktion för ränteutgifter i eget boende
– betalt underhållsbidrag, återbetalt studielån och periodiskt understöd
<hr/>
= disponibel inkomst

Företagarinkomsten hämtas från den redovisning som enskilda näringsidkare har lämnat till skattemyndigheten. I vissa fall är dessa inkomster negativa varför de i analysen nedan kodats om till 100 kronor. Denna åtgärd har en marginell inverkan på såväl inkomstfördelning som andelen ekonomiskt utsatta. Värdet 100 kronor placerar dessa företagare ändå bland de hushåll som har en mycket låg inkomst. Det är dock ett problem att inkomsten i många fall inte återspeglar individens verkliga ekonomiska standard, t.ex. kan det finnas förmögenhet vilken inte går att urskilja i datamaterialet nedan. Nedan görs därför en fördjupad analys av företagares ekonomiska standard jämfört med förvärvsarbete och ej förvärvsarbete.

Kapitalvinst utgörs av den eventuella vinst som uppkommer vid försäljning (realisering) av tillgångar, t.ex. aktier, fonder eller fastigheter. Kapitalvinsterna påverkade i hög grad spridningen av hushållens inkomster under 1990-talet och början av 2000. Under 1990-talet varierade hushållens kapitalvinster kraftigt mellan åren beroende på förändringar i beskattningen av kapitalvinster, aktiekursernas upp- och nedgång samt fastighetsprisernas uppgång under senare delen av 1990-talet. Under perioden 1996–2000 berodde ökningen framförallt på att hushållen realiserade den kraftiga värdeökningen i aktier och aktiefonder. Mellan 2000 och 2001 minskade dock värdet på aktier och aktiefonder kraftigt vilket ledde till minskade kapitalvinster. Effekten blev en sänkt inkomstnivå för hushållen med de högsta inkomsterna, vilket i sin tur ledde till en minskad inkomstspridning (SCB 2003). I denna definition av disponibel inkomst ingår kapitalvinster.

Utöver arbetsinkomster utgör den ekonomiska familjepolitiken och dess stöd en viktig inkomstkälla för barnfamiljerna, dessa återfinns under *positiva transfereringar*. Sammansättningen och betydelsen av dessa stöd varierar beroende på om barnen lever med en eller två föräldrar. Stöden är särskilt betydelsefulla för barn med en ensamstående förälder och för familjer med många barn.

Negativa transfereringar slutligen består till största delen av skatt men också av bland annat betalt underhållsbidrag, återbetalt studielån och pensionspremier.

Vad som inte ingår i definitionen av disponibel inkomst ovan är bland annat värdet av det som produceras i hemmet och den nytta familjen har av offentlig konsumtion till exempel genom subventionerad barnomsorg och läkarvård och fri tandvård. Däremot brukar barns egna inkomster, såsom feriearbete och eventuella

kapitalinkomster inkluderas. Beräkningar från SCB⁴² visar att omkring 60 procent av 16–17 åringar hade egna arbetsinkomster, för barn 13–15 år var andelen 16 procent. Inkomsterna var ofta små, under 10 000 kronor och ett fåtal tjänade 20 000 kronor eller mer.

Definitionen av disponibel inkomst varierar mellan olika studier, framförallt gäller detta vad som skall räknas som inkomst. Disponibel inkomst har justerats i jämförelse med den definition som används i den officiella statistiken. I olika anvisningar förespråkar man att man ska göra en beräkning av inkomst av eget hem. Vare sig i den officiella statistiken eller i dessa beräkningar görs en sådan beräkning.

Fastighetsskatt. I den officiella statistiken ingår fastighetsskatt i den skatt som dras ifrån hushållens inkomster när disponibel inkomst beräknas. För egnahemsägare innebär det att man får en högre skatt än vad boende i hyresrätt och bostadsrätt debiteras, allting annat lika. Med högre skatt får man en mindre disponibel inkomst. Fastighetsskatt på de fastigheter som boende i hyresrätt och bostadsrätt bor i betalas av fastighetsägaren. Man får därför anta att den övervältras på de boende via den hyra och avgift man betalar till fastighetsägaren. I denna studie har vi valt att betrakta fastighetsskatten för boende som en utgift och inte något som påverkar den disponibla inkomsten. Det innebär att fastighetsskatt för boende för egnahemsägare inte får påverka disponibel inkomst utan påverka boendeutgiften.

Ränteutgifter för boendet. Samma asymmetri uppstår när det gäller ränteutgifter för boende. I den officiella statistiken beräknas skatten efter den debitering som skattemyndigheterna fastställer. Ränteutgiften i sig är ingen negativ inkomst i fördelningsanalyser. Däremot leder ränteutgifter till skattereduktion vid taxeringen, dvs. den som har ränteutgifter får en reduktion i sin skatt och därmed ger en högre disponibel inkomst i den officiella statistiken. I denna studie har vi återfört skattereduktion för ränteutgifterna för boende. Vi får en jämförelse mellan olika boendeformer som är neutral.

Fastprisberäkning. Inkomsterna har räknats om till fasta priser till 2002 års prisnivå med hjälp av årsmedeltal för konsumentprisindex.

⁴² SCB (2003b)

Tillgångar och förmögenhet

Det produceras ingen årligen återkommande statistik över individers och familjers förmögenhet. SCB har dock för år 1999 sammanställt uppgifter om tillgångar och skulder.⁴³ Utifrån dessa är det möjligt att redovisa uppgifter om barns och deras familjers tillgångar och nettoförmögenhet detta år. Tyvärr är det dock inte möjligt att koppla denna information till uppgifterna i HEK och därmed inte heller möjligt att analysera konsekvenserna för barnens ekonomiska standard då tillgångar och förmögenhet räknas in.

Med nettoförmögenhet menas samlade tillgångar minus skulder. Det finns dels reala tillgångar och dels finansiella tillgångar. De finansiella tillgångarna består av exempelvis bankmedel, aktiefonder, börsnoterade aktier och räntefonder. De reala tillgångarna är oftast en villa, bostadsrätt, fritidshus eller annan fastighet. Uppgifter om tillgångar och skulder har hämtats från kontrolluppgifter och fastighetstaxeringsregister. Förmögenheten är mycket snett fördelad i befolkningen och ett fåtal äger mycket. År 1999 ägde den rikaste tiondelen drygt 70 procent av den samlade nettoförmögenheten.

Under barndomen är det främst föräldrar och äldre släktingar som sparar åt barnen. Ofta handlar det om ett långsiktigt sparande till bland annat körkort, bostad eller studier. Men barnen sparar också själva t.ex. för att kunna köpa någon efterlängtd sak. SCB redovisar tillgångar och skulder som finns i kontrolluppgifter eller redovisade i självdeklarationen, däremot saknas uppgifter om övrigt sparande. Barnens tillgångar utgörs till allra största delen av bankmedel, aktier eller andelar i aktiefonder. Det är dock sällsynt att barn äger fastigheter. Omkring 90 procent av barns nettoförmögenhet 1999 utgjordes av finansiella tillgångar.

Nettoförmögenhet ökar med barnens ålder, dock har inte alla barn tillgångar. Minst hälften av barnen saknade eller hade små besparingar. Medianen, värdet i mitten, var 1999 drygt 2 000 kronor för barn 0–17 år och det var drygt 40 procent av barnen som helt saknade besparingar enligt kontrolluppgift. Den genomsnittliga nettoförmögenheten för barn 0–17 år var drygt 30 000 kronor. Skillnaden mellan flickors och pojkars nettoförmögenhet var mycket liten.

⁴³ SCB (2004)

Några indelningsgrunder

Förvärvsarbetande 20–64 år

För att klassificeras som **förvärvsarbetande** ska man ha en arbetsinkomst som överstiger ett basbelopp, 36 900 kronor år 2001. Företagare med inkomst av näringsverksamhet betraktas dock som förvärvsarbetande även om arbetsinkomsten understiger detta belopp. De som har en arbetsinkomst som överstiger ett basbelopp, men som vid intervjun angett att de studerar räknas som studerande (ej förvärvsarbetande) om arbetsinkomsten är mindre än tre och ett halvt basbelopp. **Anställda** är de personer som har klassificerats som förvärvsarbetande (har en arbetsinkomst som är större än ett basbelopp) och som inte klassificerats som företagare. Anställda kan dock ha företagarinkomst/näringsinkomst.

Som **företagare** räknas personer som vid intervjun har angett att den huvudsakliga sysselsättningen är som företagare. De ska dessutom ha deklarerat på näringsbilaga till allmänna självdeklarationen. För förvärvsarbetande med både lön och företagarinkomst har arbetstidens omfattning för respektive arbetsinsats varit styrande vid klassificeringen till anställd/företagare.

Övrig **socioekonomisk indelning** följer den som används av SCB i statistiken över inkomstfördelningen. Indelningen baseras dels på yrkets normala organisationstillhörighet och dels på yrkets normala utbildningskrav. Till huvudkategorin "arbetare" förs yrken som normalt är organiserade inom LO medan övriga anställda förs till tjänstemän. Undergrupperna har sedan klassificerats efter yrkets utbildningskrav

Studerande

Som studerande betecknas de som i intervjun uppgett att deras huvudsakliga sysselsättning över året har varit studier. Har man haft arbetsinkomst över 3,5 prisbasbelopp, motsvarar 132 500 kr år 2002, blir man däremot klassad som anställd eller företagare.

Arbetslösa, sjuka och pensionärer

Till gruppen "**arbetslösa, sjuka och pensionärer**" räknas personer som har arbetslöshetsersättning, sjukpenning eller förtidspension som utgör mer än 50 procent av förvärvsinkomsten.

Övriga ej förvärvsarbetande

Till gruppen "övriga ej förvärvsarbetande" förs de som inte kan klassificeras som studerande eller "arbetslösa, sjuka och pensionärer"

En grov indelning har gjorts **efter födelseland**. Indelningen beskrivs i anslutning till respektive tabell. Vid redovisning av andel med inkomst mindre än olika proportioner av **medianvärde** så beräknas detta för hela undersökningspopulationen, dvs. för samtliga individer.